

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเกษตรในปัจจุบันมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์เป็นหลัก เน้นการพัฒนาและการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจตามกระแสของระบบทุนนิยม โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบในด้านลบที่จะตามมาทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสุขภาพอนามัย ทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ไม่มีความมั่นคงในชีวิตและประเทศไทยขาดเสถียรภาพด้านเศรษฐกิจในภาพรวม การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการเกษตรอินทรีย์เพื่อทำให้การเกษตรของประเทศไทยเกิดความสมดุลระหว่างการเกษตรกับสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับบริบทของเกษตรกรไทยนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน จึงมีแนวคิดและหลักการต่าง ๆ ที่จะนำมาปรับใช้กับการทำเกษตรอินทรีย์ให้เกิดเป็นต้นแบบมาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรอินทรีย์ ดังนี้

1. หลักการ แนวคิดและทฤษฎีทางด้านสิ่งแวดล้อม

การทำเกษตรนั้นต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการทำการเกษตร จึงต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก ดังนั้นการศึกษาถึงหลักการ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงถือเป็นพื้นฐานของการพัฒนาไปสู่การทำการเกษตรที่ยั่งยืนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งการวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาถึงหลักการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้

1.1 หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุหลักมาจากการกระทำของมนุษย์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์เองโดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเน้นแต่ผลกำไรทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าเช่นเดียวกับการทำการเกษตรตามระบบกระแสหลัก (Mainstream agriculture) หรือ เกษตรเคมี (Chemical agriculture) ที่ใช้ปัจจัยภายนอกธรรมชาติทั้งสารเคมีเพื่อเร่งการเจริญเติบโตของพืช และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ตลอดจนเครื่องจักรเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตตอบสนองความต้องการของตลาด ทั้งนี้การพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจกับทางอุตสาหกรรมเกษตรเป็นการพัฒนาที่ตรงข้ามกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพราะมนุษย์จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการ

พัฒนาประเทศ ขณะเดียวกันก็ขยายขอบเขตพื้นที่การพัฒนาออกไปโดยการบุกกรูกรรรมชาติมากขึ้น ประกอบกับจำนวนประชากรโลกที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งแวดล้อมก็ถูกทำลายมากขึ้นเช่นกัน หากปล่อยให้สภาพดังกล่าวเป็นต่อเนื่องไปในอนาคตอันใกล้ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมคงหมดลง สมดุลทางธรรมชาติจะถูกทำลายจนมนุษย์เองไม่สามารถที่จะดำรงชีพอยู่ได้ แนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงถูกตระหนักให้ความสำคัญขึ้นในระดับสากลโดยการประชุมของสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมในปี ค.ศ. 1972 ที่กรุงสตอกโฮล์ม ที่มีการระบุถึงหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับระหว่างประเทศและภายในประเทศเอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติทั้งในปัจจุบันและในอนาคต หลักแนวความคิดพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ถูกแบ่งหมวดหมู่ออกที่สำคัญตามหลักการของปญญาฯ อยู่ 24 หลักการได้ดังนี้ (นันทพล กาญจนวัฒน์, 2555, หน้า 25) เพิ่มหลักการให้ครบทุกข้อ

หลักการที่ 1 สิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ได้แก่เสรีภาพ ความเสมอภาค และมีสถานะความเป็นอยู่ที่ดีในสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ โดยมนุษย์เองก็ต้องมีความรับผิดชอบตระหนักถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และป้องกันอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมเพื่อปัจจุบันและในอนาคต เกษตรกรต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับสิทธิในปัจเจกชนของตนเพราะหากเกษตรกรไม่ตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย และการใช้สารเคมีต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงในปัจจุบันและอาจหมดไปในอนาคตได้

หลักการที่ 2 ทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำ อากาศ พืช แร่ธาตุ และสัตว์ ที่เป็นเสมือนกลไกในระบบนิเวศน์ จะต้องให้ความปลอดภัยและอนุรักษ์รักษาไว้เพื่อประโยชน์ต่อมนุษย์ในรุ่นนี้ และรุ่นต่อ ๆ ไปได้ใช้ประโยชน์อย่างพอเพียงผ่านการวางแผนอย่างรอบคอบ และมีการจัดการที่เหมาะสม การทำการเกษตรก็เป็นระบบนิเวศน์หนึ่งที่พึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการทำการเกษตรต้องการวางแผน การอนุรักษ์ฟื้นฟู เพื่อให้สามารถทำการเกษตรได้ยั่งยืนไปจนถึงเกษตรกรรุ่นต่อไป

หลักการที่ 3 ความสามารถของโลกในการฟื้นฟูทรัพยากรให้กลับมาใหม่จะต้องรักษาไว้ และรวมถึงที่ที่สามารถจะทำการปฏิสังขรณ์หรือปรับปรุงได้ ทั้งนี้การฟื้นฟูตัวเองของธรรมชาตินั้นมีขีดจำกัดหากถูกทำลายมากจนเกินไปจะทำให้ไม่สามารถฟื้นฟูกลับคืนมาได้ อีก ดังเช่นพื้นที่เพาะปลูกบางแห่งที่ไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมจนทำให้พื้นดินขาดแร่ธาตุแห้งแล้ง และท้ายที่สุดจะกลายเป็นทะเลทรายได้

หลักการที่ 4 มนุษย์มีความรับผิดชอบเป็นพิเศษในการให้ความปลอดภัยและจัดการอย่างชาญฉลาดต่อสิทธิของสัตว์ป่าที่มีดั้งเดิม และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่ขณะนี้อยู่ในสถานะอันตราย

จากปัจจัยร้ายๆต่างๆ ดังนั้นการวางแผนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ

หลักการที่ 5 ทรัพยากรที่ไม่อาจเกิดขึ้นมาใหม่ได้ จะต้องใช้ลักษณะที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายและหมดไปจากโลกในอนาคต และให้ประกันว่าประโยชน์จากการใช้นั้นจะต้องให้มนุษย์ทุกคนมีส่วนร่วม

หลักการที่ 6 การปล่อยวัตถุเป็นพิษหรือวัตถุอื่น ๆ และการปล่อยความร้อนในปริมาณหรือความเข้มข้นเกินกว่าที่สิ่งแวดล้อมจะรับได้จะต้องได้รับการระงับเพื่อเป็นหลักประกันว่าความเสียหายร้ายแรงต่อระบบนิเวศจะไม่เกิดขึ้น ควรสนับสนุนความพยายามต่อสู้กับมลพิษของประชาชนในทุกประเทศ การเกษตรกรรมก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะการใช้สารเคมีไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี หรือยากำจัดศัตรูพืชสามารถก่อให้เกิดมลพิษปนเปื้อนลงสู่ธรรมชาติได้ ทั้งยังปนเปื้อนสะสมอยู่ในอาหารสู่ผู้บริโภคด้วย

หลักการที่ 7 รัฐดำเนินการทุกขั้นตอนที่เป็นไปได้เพื่อป้องกันทะเลปนเปื้อน

หลักการที่ 8 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีความสำคัญสำหรับการสร้างความมั่นคงในความเป็นอยู่ที่ดีและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ และสำหรับการสร้างสภาพแวดล้อมที่จำเป็นต่อการพัฒนาของคุณภาพชีวิต

หลักการที่ 9 ความบกพร่องของสิ่งแวดล้อมที่มาจากการขาดการพัฒนา และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่เป็นปัญหาหนักนั้นสามารถเยียวยาได้โดยการพัฒนาจากการช่วยเหลือทางการเงินและเทคโนโลยีที่เพียงพอกับประเทศกำลังพัฒนาในเวลาที่ต้องการ

หลักการที่ 10 การจัดการสิ่งแวดล้อมจะเป็นการดีที่สุดในกรณีที่มีการมีส่วนร่วมจากประชาชนที่เกี่ยวข้องทุกคน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจกับภาครัฐ และมีสิทธิที่จะเข้าถึงข้อมูลสิ่งแวดล้อมที่จัดทำโดยหน่วยงานของรัฐได้ตามความเหมาะสม รัฐจะอำนวยความสะดวกและให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วม

หลักการที่ 11 นโยบายสิ่งแวดล้อมควรส่งเสริมและไม่มีผลในทางตรงข้ามต่อศักยภาพการพัฒนาทั้งปัจจุบันและอนาคตของประเทศกำลังพัฒนา

หลักการที่ 12 แหล่งทรัพยากรควรอยู่ในสภาพเหมาะสมต่อการอนุรักษ์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 13 เพื่อบรรลุเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรและการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม รัฐควรริบเอาความร่วมมือไว้ในแผนพัฒนาเพื่อเป็นหลักประกันว่าการพัฒนาจะควบคู่ไปกับความจำเป็นที่ต้องป้องกันปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ของประชาชน

หลักการที่ 14 การวางแผนอย่างสมเหตุสมผลประกอบด้วยเครื่องมือที่สำคัญสำหรับการประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างความต้องการในการพัฒนา กับความต้องการในการปกป้องและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 15 การวางแผนต้องสอดคล้องกับการต้องถื่นฐานและความเป็นเมืองของมนุษย์กับทัศนคติในการหลีกเลี่ยงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 16 นโยบายเกี่ยวกับประชากรซึ่งปราศจากอคติต่อสิทธิมนุษยชนพื้นฐานและมีความเหมาะสม โดยรัฐบาลให้ความสำคัญนั้นต้องถูกปรับใช้ในทุกพื้นที่ที่มีอัตราประชากรเพิ่มขึ้นและเหมือนจะมีผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 17 องค์กรภายในประเทศที่เหมาะสมถูกทำให้น่าเชื่อถือด้วยแผนปฏิบัติการการบริหารจัดการ หรือการควบคุมแหล่งทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 18 วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต้องสอดคล้องกับการวินิจฉัย การหลีกเลี่ยง และการควบคุมความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อม และการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 19 การศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญเพื่อที่จะกำหนดขอบเขตพื้นฐานทัศนคติและความรับผิดชอบของเอกชน นิติบุคคลและชุมชนในการป้องกันและพัฒนาสิ่งแวดล้อมในทุกมิติของมนุษย์

หลักการที่ 20 การวิจัยทางวิทยาศาสตร์และการพัฒนาเนื้อหาของปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องถูกส่งเสริมในทุกประเทศ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา

หลักการที่ 21 รัฐตามกฎหมายระหว่างประเทศและหลักการของกฎหมายระหว่างประเทศมีสิทธิอธิปไตยที่จะใช้ประโยชน์ในทรัพยากรภายในขอบเขตอธิปไตยของรัฐนั้นตามนโยบายสิ่งแวดล้อม และมีความรับผิดชอบอันเป็นหลักประกันว่าการกระทำภายในเขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐนั้นจะไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมของรัฐอื่น

หลักการที่ 22 รัฐจะร่วมมือในการพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศในเรื่องความรับผิดชอบและการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เป็นเหยื่อมลพิษ และความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมอันอันมาจากกิจกรรมภายในเขตอำนาจหรือการควบคุมของรัฐนั้นหรือพื้นที่เหนือเขตอำนาจ

หลักการที่ 23 แนวปฏิบัติที่ปราศจากอคติอาจถูกตกลงขึ้นอยู่กับประชาคมระหว่างประเทศหรือมาตรฐานซึ่งจะกำหนดระดับประเทศ เป็นสิ่งสำคัญในทุกกรณีในการพิจารณาระบบการให้สิทธิพิเศษในแต่ละประเทศและการส่งเสริมการบังคับใช้มาตรฐานซึ่งเหมาะสมสำหรับประเทศพัฒนาแล้วแต่อาจไม่เหมาะสมสำหรับประเทศกำลังพัฒนา

หลักการที่ 24 กิจการระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมควรจะดำเนินการจากจิตสำนึกในความร่วมมือของคนในประเทศทุกประเทศ ในฐานะความเสมอภาค

โดยผ่านข้อตกลงร่วมหลายประเทศ หรือ 2 ประเทศ หรือโดยวิธีการอื่นเพื่อควบคุม ป้องกัน ลด และ ขจัดผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยผลจากกิจกรรมที่กระทำในทุกรูปแบบภายใต้ อำนาจอธิปไตยและเพื่อประโยชน์ของทุกรัฐ

หลักการที่ 25 รัฐควรให้ความมั่นใจว่าดำเนินการตามองค์ระหว่างประเทศให้ความ ร่วมมือ มีประสิทธิภาพ และมีกฎเกณฑ์ที่เป็นพลวัตรสำหรับการป้องกันและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 26 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต้องลดผลกระทบของอาวุธนิวเคลียร์และอื่น ๆ ที่จะ ทำให้เกิดการทำลายเป็นปริมาณมาก

ถึงแม้ว่าการกำหนดแนวทางการร่วมมือกันระหว่างประเทศในการจัดการกับปัญหา สิ่งแวดล้อมโลกตามปฏิญญาสตอกโฮล์ม ค.ศ. 1972 แต่ในทางกฎหมายระหว่างประเทศปฏิญญานี้ ไม่มีผลผูกพัน หรือสภาพบังคับทางกฎหมายให้รัฐต้องปฏิบัติตาม ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการ แสดงให้เห็นถึงความตระหนักถึงสภาพแวดล้อมโลกที่กำลังเสื่อมโทรมลงทุกวัน และเป็นรากฐาน แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.2 ทฤษฎีกายยา (Gaia Theory)

การปลูกพืชผลทางการเกษตรนั้นต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งน้ำ ดิน และแร่ธาตุ ตลอดจนสภาพดินฟ้าอากาศของโลก เกษตรกรจะคำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนเองอย่าง เดียวโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมไม่ได้อีกต่อไปเพราะการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงนั้นมี ผลกระทบเป็นวงกว้างในระบบนิเวศน์ซึ่งมีการตั้งสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ว่าโลกนี้เปรียบเสมือน เป็นสิ่งมีชีวิตหนึ่งที่มีระบบนิเวศน์เป็นเสมือนอวัยวะและร่างกาย ทฤษฎีดังกล่าวเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1969 โดย เจมส์ เลิฟลอค นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษได้ ตั้งสมมติฐานกายยา (Gaia Hypothesis) ขึ้น โดย กล่าวไว้ว่า โลกประกอบด้วยอินทรีย์สาร (Organic) และอนินทรีย์สาร (Inorganic) ได้พัฒนาการ ไปด้วยกันเหมือนเป็นระบบการดำรงชีวิตที่คู่กันอย่างแนบแน่นซึ่งได้สร้างตัวเองและควบคุมตัวเอง กล่าวคือ ทั้งทั้งดาวเคราะห์เป็นเหมือนสิ่งมีชีวิตหนึ่งเดียวกัน เลิฟลอคได้ตั้งชื่อทฤษฎีดังกล่าวจาก สมมติฐานข้างต้นโดยใช้ชื่อจากเทพธิดาแห่งโลกของกรีกโบราณ งานวิจัยของเลิฟลอคได้ให้ หลักฐานที่เป็นที่ยอมรับในการสนับสนุนทฤษฎีซึ่งได้แสดงถึงระบบกายยาได้ควบคุมก๊าซในชั้น บรรยากาศได้แก่ ออกซิเจน, มีนเทน, คาร์บอนไดออกไซด์, และไฮโดรเจนที่มีปฏิกิริยาต่อ สิ่งมีชีวิต ตัวอย่างเช่น รักษาระดับของออกซิเจนใกล้กับ 20% ในชั้นบรรยากาศเป็นระยะเวลาอย่าง น้อย 400 ล้านปี เป็นต้น ในทำนองเดียวกับ ความเป็นต่างของทะเล, อุณหภูมิในอากาศ และ ส่วนประกอบทางสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่ถูกแสดงว่าถูกควบคุมโดยชีวิต เลิฟลอค และทีมงานได้สำรวจ เส้นทางที่ซึ่งภูมิภาคอากาศกับซัลเฟอร์ของโลกได้หมุนเวียนกันซึ่งถูกบรรเทาลงโดยองค์ประกอบ ขนาดเล็กของมหาสมุทรที่ปล่อยก๊าซที่มีอิทธิพลต่อกระแสก้อนเมฆ แม้ว่าดวงอาทิตย์จะเพิ่มรังสีที่

ซึ่งทำให้โลกร้อนระบบกายาจะรักษาอุณหภูมิให้อยู่ในช่วงจำกัดที่เหมาะสมสำหรับการคงอยู่ของตนเอง กระบวนการมากมายนับตั้งแต่การกิน การขับถ่าย การหายใจ การสืบพันธุ์ การควบแน่นของน้ำ และอื่น ๆ นับไม่ถ้วนดำเนินไปด้วยกันในระบบกายาที่ควบคุมด้วยตนเองในสภาวะวิกฤตภายใต้ขอบเขตที่จำกัด (Martin Ogle)

เลิฟลือคบรรยายถึงกายาในลักษณะต่อไปนี “กายา คือ โลก มองเป็นระบบสรีระเดียว มีเอกลักษณ์ คือ มีชีวิตภายในขอบเขตสรีระนี้เหมือนกับอวัยวะของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ สารเคมีของมันและอุณหภูมิถูกจัดการด้วยตนเองในลักษณะที่เหมาะสมกับชีวิต กายากลายเป็นที่ประจักษ์ผ่านองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับโลกที่ถูกรวบรวมจากอวกาศ และการสำรวจที่กว้างขวางบนพื้นผิวของโลก โลกถูกตระหนักว่าทำงานด้วยกันทั้งระบบไม่แยกออกจากกันเป็นส่วนนิเวศน์, ส่วนชั้นบรรยากาศ, ส่วนเปลือกโลก และส่วนที่เป็นพื้นน้ำบนผิวโลก” เลิฟลือคยังกล่าวอีกว่า “ทฤษฎีกายา มีหลักการที่ต่างจากทฤษฎีวิวัฒนาการเก่า เช่น ของชาร์ดาวิน ที่มองสิ่งมีชีวิตไม่เพียงปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมแต่เปลี่ยนตัวเองด้วย” ความเป็นจริงของวิวัฒนาการนี้ถูกค้นพบอีกครั้งในปี ค.ศ. 1970 โดย ลินน์ มาร์กูลิส (Lynn Margulis) ผู้เชี่ยวชาญวิวัฒนาการที่มหาวิทยาลัยแมสซาชูเซตส์ เจ้าของ ทฤษฎีการวิวัฒนาการของเซลล์ ซึ่งได้ถูกยอมรับอย่างรวดเร็วจากนักวิทยาศาสตร์ และแสดงให้เห็นการวิวัฒนาการมากกว่าที่ ดาร์วินจะสามารถรู้ได้ กล่าวคือ ร่างที่รวมกลุ่มของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดและวิวัฒนาการ คือ จุลินทรีย์ พฤติกรรมของสรีรวิทยา และกิจกรรมของกลุ่มจุลินทรีย์เกี่ยวข้องกับการเผาผลาญของชนิดต่าง ๆ ของอวัยวะเป็นเวลาพันล้านปีมาแล้ว และกลายเป็นรากฐานของการวิวัฒนาการทั้งหมดต่อมา

ฟรีแมน ดายสัน (Freeman Dyson) นักฟิสิกส์ที่มีชื่อเสียงได้กล่าวสรุปถึง ทฤษฎีกายาไว้ว่า “ลัญจนามแห่งความหวังของการมีสุขภาพจิตที่ดีในสังคมสมัยใหม่คือค่านิยมในความเชื่อของกายา ที่ถูกสร้างขึ้นโดยเจมส์ เลิฟลือค ที่สมมุติตัวตนให้ดาวเคราะห์ของเรา การให้ความสำคัญกับกายาเป็นการเริ่มต้นขององค์ความรู้เป็นการก้าวไปของมนุษยชาติสู่ออนาคต และควบคุมการวิวัฒนาการเป็นบูรณสิทธิแรกของมนุษย์ที่จะต้องอนุรักษ์สายสัมพันธ์กับกายา” (Freeman Dyson, 1988) และ จากคำของนักนิเวศวิทยา จอห์น ท็อด ที่กล่าวถึงทฤษฎีกายาไว้ว่า “ระบบนิเวศน์เป็นพื้นฐานสำหรับการออกแบบเป็นกรอบของลัทธิใหม่ทางเศรษฐกิจนั้นต้องการรวมทัศนะที่โลกถูกมองเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึก โลกทัศน์กายา (a Gaian worldview) เข้ากับความรับผิดชอบของพวกเราในฐานะมนุษย์ไม่ใช่เพียงแก่เพื่อตัวของพวกเราเองแต่เพื่อทุกชีวิต การดูแลโลกกลายเป็นกรอบที่ใหญ่ขึ้นในการออกแบบระบบนิเวศน์และเทคโนโลยีที่มีอยู่” (John Todd, 1987) แม้แต่ อัล โค ลี โอปอล ผู้เขียนหนังสือ “A Sand County Almanac” เป็นหลักสำคัญสำหรับการศึกษาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาเป็นเวลาหลายสิบปีได้เล็งเห็นถึงข้อสนับสนุนพื้นฐานและความสำคัญ

ของทฤษฎีกายา ได้เขียนในหนังสือของตนว่า “พื้นดินคืออวัยวะเดียวที่มีส่วนประกอบเหมือนพวกเรา สมบูรณ์ด้วยกัน และทำงานร่วมกัน” (Aldo Leopold, 1949) หลักการของโลกมีชีวิต หรือ กายา ให้ทัศนะของชิ้นส่วนของชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกัน การแตกแยกทางแนวความคิดภายในหมู่นักวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมต้องถูกแก้ไขโดยการคิดในระดับกายา ตัวอย่างเช่น เป็นที่รู้กันว่ามหาสมุทรรักษาระดับความเป็นด่างที่ 35 ส่วนต่อ 1,000 ส่วนของน้ำมาตลอดระยะเวลาอย่างน้อยหลายร้อยล้านปีคือผลของการมีอิทธิพลซึ่งกันและกันของสภาพภูมิอากาศ, แร่ธาตุเคมีในดิน, แนวปะการัง, กระบวนการทางธรณี และส่วนประกอบอื่น ๆ อีกมากมาย นักวิทยาศาสตร์ในแนวคิดที่หลากหลายได้เริ่มที่จะสื่อสารกันและกันและการค้นหาในแต่ละสาขาเหมือนหลากหลายหน้าที่ของระบบเดียวกัน จากข้อสรุปของทฤษฎีกายามนุษย์ถูกท้าทายในการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเพื่อให้สามารถมีชีวิตในความสมดุลที่ดีมากขึ้นกับธรรมชาติ

ในภาคการเกษตรมีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีกายาเป็นอย่างมาก เพราะการเกษตรนั้นต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรดินและน้ำ จะเห็นได้จาก มีการเรียกพื้นดินว่า “พระแม่ธรณี” หรือก็คือ “กายา” นั้นเอง แต่ปัจจุบันนี้เกษตรกรไทยส่วนใหญ่ถูกปลูกฝังค่านิยมของระบบทุนนิยมที่เน้นไปที่รายได้เป็นสำคัญจึงทำให้มีการนำสารเคมี หรือปัจจัยภายนอกธรรมชาติมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้เป็นจำนวนมากโดยไม่คำนึงว่าจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เป็นการยึดติดอยู่กับแนวความคิดที่ว่ามนุษย์นั้นมีความสำคัญที่สุด (Anthropocentrism) ซึ่งเป็นการทำลายธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อทั้งโลกโดยตรง การทำการเกษตรอินทรีย์เป็นเหมือนกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรกับสิ่งแวดล้อม เพราะการเกษตรอินทรีย์เป็นการทำการเกษตรที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมภายใต้ทฤษฎีกายา ตั้งแต่กระบวนการแรกเริ่มเตรียมเพาะปลูกไปจนถึงผู้บริโภค โลกทุกชั้นตอนกระบวนการต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้นเพราะหากสิ่งแวดล้อมถูกทำลายไปท้ายที่สุดแล้วผลกระทบก็จะกลับมาสู่เกษตรกรที่ไม่สามารถเพาะปลูกได้อีกตามทฤษฎีของกายาที่ว่าสิ่งแวดล้อมทุกอย่างนั้นเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตเดียวกันหากกระทบต่อสิ่งหนึ่งก็จะมีผลต่ออีกสิ่งหนึ่ง ดังนั้นการปฏิเสธการใช้สารเคมีในทุกรูปแบบของเกษตรอินทรีย์เป็นการรักษาไว้ซึ่งธรรมชาติที่เป็นส่วนหนึ่งของโลก และยังรักษาไว้ซึ่งผลผลิตที่มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภคด้วย ทำให้การพัฒนาทางการเกษตรสามารถก้าวไปพร้อมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดความยั่งยืนกับเกษตรกรได้จนถึงรุ่นต่อไป

2. หลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางการเกษตร

2.1 หลักการเกษตรอินทรีย์

การเกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) เป็นระบบการเกษตรกรรมแบบยั่งยืน และมีการผสมผสานเทคนิคการเกษตรจากหลากหลายระบบ ซึ่งเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบันมีความแตกต่างจาก

ระบบการเกษตรอื่น ๆ คือการมีมาตรฐานควบคุม และการตรวจสอบรับรองโดยห้ามใช้ปัจจัยที่เป็นสารสังเคราะห์ และต้องมีการฟื้นฟูทรัพยากรดินด้วยการปลูกพืชหมุนเวียนบำรุงดินด้วย (พันธกิจ สี่เหนือ, 2559, หน้า 17) และองค์การสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International federation of organic agriculture movements: IFOAM) ได้ให้ความไว้ว่า “ระบบการเกษตรที่ผลิตด้วยความยั่งยืนกับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ระบบนิเวศ และผู้คน เน้นกระบวนการทางระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฏจักรชีวภาพ โดยประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นมากกว่าการใช้ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อด้านลบ การเกษตรอินทรีย์นั้นรวมเอาวัฒนธรรม นวัตกรรม และวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมที่ใช้ร่วมกันและส่งเสริมความสัมพันธ์ที่เป็นธรรม ตลอดจนคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกสิ่งที่เกี่ยวข้อง”

“Organic agriculture is a production system that sustains the health of soils, ecosystems and people. It relies on ecological processes, biodiversity and cycles adapted to local conditions, rather than the use of inputs with adverse effects. Organic agriculture combines tradition, innovation and science to benefit the shared environment and promote fair relation and a good quality of life for all involved” (IFOAM 2008)

การทำเกษตรอินทรีย์จึงมีแนวคิดในการทำเกษตรที่รักษาสมดุลธรรมชาติ ผลิตผลผลิตในสิ่งแวดล้อมที่ได้นุรักษ์ฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องให้เกิดความยั่งยืน และเพื่อปัจจัยพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ซึ่งสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้ความหมายของ เกษตรอินทรีย์ว่าหมายถึงระบบการจัดการการผลิตด้านการเกษตรแบบองค์รวมที่เกื้อหนุนต่อระบบนิเวศรวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ วงจรชีวภาพ โดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้วัตถุพิษจากการสังเคราะห์ และไม่ใช้พืชสัตว์ หรือจุลินทรีย์ที่ได้มาจากเทคนิคการตัดแปลงพันธุกรรม (Genetic modification) การเกษตรอินทรีย์นั้นจึงมีความแตกต่างกับระบบการเกษตรเชิงเดี่ยวที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมกัน

หลักการเกษตรอินทรีย์เป็นการรวมเอาแนวคิดพื้นฐานเช่นแนวคิดการเกษตรอย่างยั่งยืน แนวคิดการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งหลักการเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองจากสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM) ประกอบด้วย 4 ข้อสำคัญ คือ สุขภาพ (Health) นิเวศวิทยา (Ecology) ความเป็นธรรม (Fairness) และการดูแลเอาใจใส่ (Care) (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2555, หน้า 12)

1) มิติด้านสุขภาพ (Health)

เกษตรอินทรีย์จะส่งเสริมและสร้างความยั่งยืนให้กับสุขภาพของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์ มนุษย์ ในระบบนิเวศ แบบองค์รวมเพราะสิ่งมีชีวิตนั้นอยู่รวมกันเป็นวัฏจักร การที่ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์จะทำให้พืชเจริญเติบโตแข็งแรง ส่งผลต่อสุขภาพที่ดีต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์ที่

อาศัยพืชเหล่านั้นเป็นอาหาร บทบาทของเกษตรกรอินทรีย์ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบไร่นา ปศุสัตว์ การแปรรูป การกระจายผลผลิตหรือการบริโภค ต่างมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพที่ดีของระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ตั้งแต่สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่สุดในดินจนถึงตัวมนุษย์เอง เกษตรอินทรีย์จึงไม่ใช่สารเคมีต่าง ๆ ที่อาจมีอันตรายต่อสุขภาพในระบบการเกษตรตั้งแต่การเพาะปลูกไปจนถึงมือผู้บริโภค

2) มิติด้านนิเวศวิทยา (Ecology)

เกษตรกรอินทรีย์ตั้งอยู่บนรากฐานของระบบนิเวศวิทยาและวัฏจักรแห่งธรรมชาติการผลิตทางการเกษตรต้องสอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติ และช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบธรรมชาติให้ยั่งยืน หลักการเกษตรอินทรีย์มีกระบวนการที่มองการเกษตรเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศที่มีชีวิต ดังนั้นการผลิตทางการเกษตรต้องเรียนรู้ที่จะอาศัยพึ่งพาธรรมชาติ และสร้างกระบวนการทางนิเวศที่เหมาะสมสำหรับพืชแต่ละชนิด อย่างเช่นในกรณีการปลูกพืช เกษตรกรต้องมีการปรับปรุงดินให้มีชีวิตอุดมสมบูรณ์ หรือในการเลี้ยงสัตว์เกษตรกรจะต้องใส่ใจในระบบนิเวศโดยรวมของฟาร์ม เป็นต้น ทั้งนี้การจัดการเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขท้องถิ่น ภูมินิเวศ วัฒนธรรมและเหมาะสมกับขนาดฟาร์ม เกษตรกรควรใช้ปัจจัยการผลิตและพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพเน้นการหมุนเวียนเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) มิติด้านความเป็นธรรม (Fairness)

เกษตรกรอินทรีย์ควรตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่มีความเป็นธรรมระหว่างสิ่งมีชีวิตโดยรวมทั้งในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง หรือระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น กระบวนการผลิตและการจัดการในทุกระดับควรมีความสัมพันธ์กันปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม ทรัพยากรที่นำมาใช้ผลิตและบริโภคต้องดำเนินการอย่างเป็นธรรมภายใต้การอนุรักษ์และปกป้องให้ทรัพยากรเหล่านี้คงอยู่ถึงอนุชนรุ่นต่อมา

4) มิติด้านการดูแลเอาใจใส่ (Care)

การบริหารจัดการเกษตรอินทรีย์ควรจะต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวังและรับผิดชอบเพื่อปกป้องสุขภาพและความเป็นอยู่ของผู้คนทั้งในปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งพิทักษ์ปกป้องสิ่งแวดล้อมโดยรวมด้วย

จากหลักการเกษตรอินทรีย์แสดงให้เห็นว่าการเกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญกับการทำฟาร์มในเชิงสร้างสรรค์ เกษตรกรที่หันมาทำการเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการฟาร์มของตนให้สอดคล้องกับธรรมชาติของท้องถิ่นนั้น รวมถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่เอื้อค้นหาและพัฒนาแนวทางการเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับตนเองอย่างแท้จริง แนวทางการปฏิบัติของเกษตรอินทรีย์จึงเน้นการผลิตตามความสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ

โดยการประยุกต์ใช้กลไกนิเวศธรรมชาติกับการเกษตรที่สำคัญได้แก่ การหมุนเวียนธาตุอาหาร การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินความสัมพันธ์แบบสมดุของสิ่งมีชีวิตที่หลากหลาย การอนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตร (พันธกิจจิตต์ สีเหนียง, 2559, หน้า 24)

2.2 หลักการเกษตรยั่งยืน

คำว่า “ความยั่งยืน” มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Sustainability ซึ่งในพจนานุกรมนั้นอธิบายความหมายว่า คือ การดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง หรือ ความสามารถในการดำรงอยู่โดยไม่มีวันสูญหายไป เมื่อนำมาใช้ในทางการเกษตร วิฑูรย์ ปัญญากุล ให้นิยามคำว่า ความยั่งยืน หมายถึง ศักยภาพในการผลิตที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องโดยไม่ทำให้ฐานทรัพยากรทรุดโทรม หรือ สูญสิ้นไป (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547) ประกอบกับนิยามที่ คณะกรรมการที่ปรึกษาด้านเทคนิคของกลุ่ม CGIAR (Consultative Group on International Agricultural Research) ให้นิยามคำว่า “เกษตรยั่งยืน” คือ ระบบการบริหารทรัพยากร เพื่อทำการผลิตการเกษตรที่ตอบสนองต่อความจำเป็น และความต้องการของมนุษย์ และในขณะเดียวกัน ก็ธำรงรักษา และ ฟื้นฟูคุณภาพของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (TAC/CGIAR, 1988 อ้าง ใน วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547)

นอกจากนี้ สุภาวิโพธิยะราช ให้นิยาม “เกษตรยั่งยืน” คือ ระบบเกษตรกรรมที่มีความสัมพันธ์ และเกื้อกูลกับสภาพ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค สามารถให้ผลผลิตที่ปลอดภัย และหลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงภัยทางเศรษฐกิจ และการพึ่งพาปัจจัยภายนอกโดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกร อันจะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี และการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร ซึ่งสรุป ได้ดังนี้ (สุภาวิดี โพธิยะราช, 2547 อ้างถึงใน พันธกิจจิตต์ สีเหนียง, 2556, หน้า 18)

- 1) ด้านเศรษฐศาสตร์ มองว่าจะมีความยั่งยืนในการทำการเกษตร ผลกำไร ความมั่นคง และความปลอดภัยทางด้านอาหารและมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของเกษตรกรอย่างพอเพียง
- 2) ด้านระบบนิเวศการทำเกษตรแบบยั่งยืนจะต้องช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นา ตามแต่ละ ภูมิภาคที่เป็นอยู่
- 3) ด้านสังคม การเกษตรแบบยั่งยืนนอกจากจะสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร และปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพของคนในสังคมแล้ว สิ่งที่ตามมา คือ ประชาชนจะมีความเสมอภาคในกระบวนการเรียนรู้ เกิด ชุมชนเข้มแข็งมีการสร้างเครือข่ายรองรับ ประชาชนได้รับความเป็นธรรม ทำให้เกียรติ ศักดิ์ศรีเป็นที่ยอมรับในสังคม
- 4) ด้านวัฒนธรรม การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน จะต้องมีความสอดคล้องเป็นที่ยอมรับกับปัจจัยวัฒนธรรมอันประกอบด้วยภูมิปัญญาความเชื่อค่านิยมศาสนาและประเพณีสังคม

5) การมององค์ประกอบหรือภาพองค์รวม การเกษตรแบบยั่งยืนจะต้องเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์หลากหลายด้านสอดคล้องกันเป็นองค์รวมในเวลาเดียวกัน ไม่แยกส่วนจากกันในการพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพของสิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และนโยบาย เพื่อที่จะทำให้ทั้งกิจกรรมการเกษตรภายในไร่นา และกิจกรรมอื่น ๆ นอกไร่นา มีความประสานสอดคล้องกันทุกด้าน

จากนิยามข้างต้น วิฑูรย์ ปัญญากุล จึงสรุปได้ว่า “เกษตรยั่งยืน” หมายถึง ระบบเกษตรที่มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจเกื้อกูลต่อระบบนิเวศ ความเป็นธรรม เคารพในความเป็นมนุษย์ และมีระบบวัฒนธรรมที่เหมาะสม (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2539) ซึ่งหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญ กับ องค์ประกอบด้านใดของระบบเกษตรกรรม โดย รูปแบบเกษตรยั่งยืน ที่โดดเด่นในประเทศไทยและได้รับการยอมรับ มี 5 รูปแบบ (อนุสรณ์ อุณ โณ, 2546 และมูลนิธิเกษตรยั่งยืน, ม.ป.ป.) คือ

1) เกษตรผสมผสาน หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์หลายชนิดใน พื้นที่เดียวกัน หรือ มีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไป

2) เกษตรอินทรีย์ หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืช และสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตดัดแปลงทางพันธุกรรม เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญสูงสุดในการ ปรับปรุงบำรุงดิน โดยเชื่อว่า หากดินมีความอุดมสมบูรณ์ ย่อมทำให้พืช และสัตว์ที่เจริญเติบโตจากผืนดิน นั้น มีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย

3) เกษตรธรรมชาติ ประกอบด้วยหลายแนวทาง ได้แก่ เกษตรธรรมชาติแนวทางฟูกูโอกะ ซึ่งเป็นการทำเกษตรแบบอกรรม (Doing nothing farming) คือ เป็นการยุติเกษตรกรรม ที่แทรกแซงธรรมชาติ นอกจากมีเกษตรธรรมชาติคิวเซ ที่มุ่งพัฒนามาจากเกษตร ธรรมชาติของโมกิจิ โอคาดะ มีหลักการว่า “การนำพลัง อันสูงส่งตามธรรมชาติของดิน มาใช้ให้เป็นประโยชน์สิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิด ปัญหาในการเกษตรที่ผ่านมา คือ การขาด ความรู้ความเข้าใจต่อธรรมชาติของดิน”

4) วนเกษตร เป็นเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืน ถาวรของระบบป่าธรรมชาติ มาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่าง ๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นา ผสมผสานกับการปลูกพืช ชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมากหรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่พืชชั้นบน ชั้นปกคลุม รวมทั้งการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลาย ชนิดของพืช และสัตว์

5) เกษตรทฤษฎีใหม่ เน้นการจัดการแหล่งน้ำ และการจัดสรรแบ่งส่วนพื้นที่ทำการเกษตร อย่างเหมาะสม ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีข้าวปลาอาหารไว้บริโภคอย่างพอเพียงตาม อุดมภาพ

อันจะเป็นการแก้ปัญหาในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรแล้ว ยังก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

องค์ประกอบเกษตรยั่งยืน

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO, 2008) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบ 5 ประการของเกษตรยั่งยืน ซึ่งจำเป็นต้องมีองค์ ประกอบครบทั้ง 5 ประการนี้จึง จะเป็นเกษตรยั่งยืนที่แท้จริง

- 1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Resources-conserving) เช่น ที่ดิน น้ำ เป็นต้น
- 2) ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (Environmentally non-degrading)
- 3) ยอมรับได้ทางเทคนิค (Technically appropriate)
- 4) ยอมรับได้ทางเศรษฐกิจ (Economically acceptable)
- 5) ยอมรับได้ทางสังคม (Socially acceptable)

นอกจากนี้ในทางปฏิบัติเกษตรยั่งยืน ยังต้องใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้น้อยที่สุด (ปุ๋ยที่ซื้อใช้ในฟาร์ม) และใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นหากจำเป็นต้องซื้อปัจจัยการผลิตก็ต้อง มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ (Gary Yia Lee, 2005)

หลักการเกษตรยั่งยืน

หลักการนิเวศของเกษตรยั่งยืน (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2547) ประกอบด้วยหลัก 5 ประการสำคัญ คือ

- 1) การปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้พืชสามารถเจริญเติบโต และมีความแข็งแรงโดยเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน
- 2) การรักษาธาตุอาหาร และสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารโดยการตรึงไนโตรเจน การดึงธาตุอาหารจากดินชั้นล่างและการใช้ปุ๋ยอย่างหมุนเวียน
- 3) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากรังสีแสงอาทิตย์ อากาศ และน้ำ โดยการจัดการภูมิอากาศย่อย การจัดการน้ำ และการควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน
- 4) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืชโดยการรบกวนและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัย
- 5) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในฟาร์ม โดยการใช้ความหลากหลายทางพันธุกรรม ซึ่งเป็นวิธีการเกษตรที่ผสมผสาน และมีความหลากหลายของลำดับชั้นทางนิเวศ

แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุหลักการดังกล่าวข้างต้นมีหลายรูปแบบ หลายเทคนิค ซึ่งแต่ละวิธีจะมีความแตกต่างกันในหลายมิติ ทั้งประสิทธิผล ความมั่นคง ความต่อเนื่อง และเอกลักษณ์ของฟาร์ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ เงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัด ในท้องถิ่น โดยเฉพาะข้อจำกัดในด้านทรัพยากรของเจ้าของฟาร์มและระบบตลาด อย่างไรก็ตามเกษตรยั่งยืนได้ผสมผสาน 3 เป้าหมายหลัก คือ

สุขภาพของทั้ง ผู้ผลิต และผู้บริโภค ผลได้ทางเศรษฐกิจ และความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ และสังคม เช่น ระบบการค้าที่เป็นธรรมไว้ในระบบการผลิตมากที่สุด

มูลนิธิเกษตรยั่งยืน (มปป.ก) ได้อธิบายหลัก 10 ประการของระบบเกษตรยั่งยืนไว้ดังนี้

1) มีการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาพื้นบ้าน และมีการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องเกษตรยั่งยืน

2) เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และการวิจัยทางการเกษตรด้วยตนเอง

3) ใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มให้มากที่สุด และลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก

4) หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร และผลิตภัณฑ์ที่ได้มาจากเชื้อเพลิงฟอสซิล

5) ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ และใช้กระบวนการทางธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้อย่างยั่งยืน

6) มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีหลากหลายของกิจกรรมการผลิต ทางเกษตรในไร่ นาและผสมผสานกิจกรรมการผลิตเหล่านั้นให้เกื้อกูลประโยชน์กัน

7) ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ และวิธีการซึ่ง ไม่ใช่สารเคมีรูปแบบต่าง ๆ

8) ผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการมีธาตุอาหารครบถ้วนในปริมาณที่เพียงพอแก่ความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีวิตโดยตอบสนองต่อความต้องการอาหารและปัจจัยในการดำเนินชีวิตภายในครอบครัว หรือชุมชนก่อนเป็นเบื้องต้น

9) ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นด้วยความเคารพ

10) เอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอิสระ พึ่งพาตนเองได้ โดยปราศจากการครอบงำจากภายนอก

นอกจากนี้เงื่อนไขจำเป็นสำหรับการทำเกษตรยั่งยืนให้ประสบผลสำเร็จ คือ เกษตรกรต้อง รู้จัดการจัดการทรัพยากรร่วมกันจัดการศัตรูพืชโดยใช้ตัวห้ำตัวเบียนจัดการธาตุอาหารพืชควบคุม การปนเปื้อนของน้ำ จัดการอนุรักษ์ดิน และน้ำ และจัดการพันธุ์สำหรับปลูก แต่ปัญหาส่วนใหญ่ คือ การขาดรากฐานต่อการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากร (Niels Röling and Jules N. Pretty, 1996)

ตัวชี้วัดเกษตรยั่งยืน

มูลนิธิเกษตรยั่งยืน (2546) ได้อธิบายไว้ว่ามีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ

1) ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ในระบบการผลิตทางการเกษตร โดยทั่วไปราคาของผลผลิต และรายได้อาจจะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ระบบการผลิตแบบนี้เรียกว่า “เศรษฐกิจการตลาด” (Market economy)

ซึ่งจะไม่ค่อยคำนึงถึงสภาวะอื่น ๆ นอกจากผลตอบแทนในรูปของผลผลิต และรายได้ อย่างไรก็ตาม ระบบการผลิตแบบเกษตรยั่งยืน จะมุ่งผลิตเพื่อความอยู่รอด (Survival economy) ของเกษตรกรเอง ลักษณะการผลิต อย่างนี้เกษตรกรจะผลิต หรือ เปลี่ยนแปลงการผลิต ขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอบริโภคภายในครอบครัวส่วนที่เหลือเป็นส่วนของสวัสดิการ (อาจจำหน่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยอื่น ๆ)

2) ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตพืชโดยเฉพาะดิน และน้ำ หลังจากได้มีการทำการเกษตรเป็นเวลานานทรัพยากรเหล่านี้ได้เสื่อมโทรมลงเป็นอันมาก หรือ อาจนับย้อนหลัง ไปถึงสมัย “ปฏิวัติเขียว” ราว 4 ทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้นโดยคำนึงผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลักมีการใช้ปัจจัยการผลิตที่มี อยู่ในธรรมชาติ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก สมุนไพร เทคโนโลยี ดังกล่าวสามารถเพิ่มผลผลิตได้อย่างรวดเร็ว และชัดเจน แต่ผลกระทบจากการใช้ปัจจัย ดังกล่าวเมื่อเวลาผ่านไปหลายๆ ปีทำให้สภาพดิน น้ำ และระบบนิเวศ เสื่อมโทรม เปรียบเทียบกับระบบการผลิตของเกษตรยั่งยืน ซึ่งเน้นการผสมผสานให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพโดยกิจกรรมต่าง ๆ เกื้อกูล ซึ่งกันและกัน เช่น พืช สัตว์ ประมง และป่าไม้ในระบบเกษตรผสมผสานโดยเน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาและสวนเป็นสำคัญ

3) ความยั่งยืนทางด้านสังคม

เกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ยังยากจน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เริ่มใช้ปี พ.ศ. 2504 จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมฉบับปัจจุบัน เกษตรกรส่วนใหญ่ก็ยังยากจนอยู่ ฉะนั้น ระบบการผลิต การเกษตรในระบบปฏิวัติเขียวที่ผ่านมา 4 ทศวรรษนั้นยังไม่สามารถฟื้นฟูสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้นกว่าสมัยอดีตกาล ระบบการผลิตเกษตรกรรมแบบยั่งยืนจะเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อก่อให้เกิดรายได้ที่ยั่งยืนพร้อมทั้งอนุรักษ์ สภาพแวดล้อม จะเป็นการสร้างครอบครัวชุมชน และสังคม ให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น นอกจากนี้ Gips (1986) อ้างถึงใน วิฑูรย์ (2547) มองว่าระบบเกษตรยั่งยืนต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 5 ประการคือ

(1) สอดคล้องกับ ระบบนิเวศ คือ มีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพที่สมบูรณ์ รวมทั้งระบบนิเวศการเกษตรอย่างเป็นองค์รวม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ หรือ สิ่งมีชีวิต เช่น มนุษย์ พืช หรือ สัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในดินควรได้รับการดูแลจัดการให้มีความสมดุลและมีสุขภาพที่ดีโดยนำระบบการจัดการปรับปรุงบำรุงดิน และการดูแลสุขภาพของพืช สัตว์ และมนุษย์โดยกระบวนการทางชีววิทยา (การควบคุมตนเอง) มาใช้ รวมทั้งนำ

ทรัพยากร ท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์แต่ละขณะเดียวกันก็มีมาตรการป้องกันการสูญเสียธาตุอาหารมวลชีวภาพและ พลังงาน รวมทั้งป้องกันการเกิด มลพิษ ต่าง ๆ ตลอดจนควรเน้นการใช้แหล่งทรัพยากร และพลังงาน หมุนเวียนเพิ่มขึ้น

(2) มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ คือ เกษตรกรควรจะสามารถทำการผลิตพอเพียงที่จะเลี้ยงดูครอบครัว และมีรายได้ตามอัตภาพ รวมทั้งมีผลตอบแทนที่เหมาะสมต่อแรงงาน หรือต้นทุนการผลิตต่อรอบในการพิจารณาความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ นี้ไม่ควรดูเฉพาะแต่ผลผลิตโดยตรง จากฟาร์มเท่านั้น แต่รวมถึงประโยชน์อื่นด้านกว้าง เช่น การลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน การอนุรักษ์ทรัพยากรและการลดความเสี่ยง

(3) มีความยุติธรรมทางสังคม คือ มีการกระจายทรัพยากร และอำนาจให้กับประชาชนเพื่อเป็นหลักประกันว่าประชาชนทุกคนจะได้รับการตอบสนองในด้านปัจจัยยังชีพและโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อ การผลิต เท่าเทียมกัน รวมทั้งมีหลักประกัน สำหรับ สิทธิในการใช้ที่ดิน การมีเงินทุนที่พอเพียง ความช่วยเหลือด้านเทคนิค และช่องทางด้านตลาด ประชาชนทุกคนมีโอกาสที่จะเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจทั้งในระดับพื้นที่และในระดับสังคมโดยรวมวิกฤตการณ์ทางสังคมไม่ว่าจะเกิด จากสาเหตุอันใดก็ตามอาจมีผลคุกคามต่อระบบสังคมโดยรวมได้ รวมทั้งระบบเกษตรกรรมด้วย เช่นกัน

(4) มีมนุษยธรรม คือ สิ่งมีชีวิตทั้งหมด (พืช สัตว์ และมนุษย์) มีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม มนุษย์ทุกคนควรได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกันรวมทั้งความสัมพันธ์ต่าง ๆ ควรตั้งอยู่บนค่า นิยมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ การเคารพในตนเองและผู้อื่น ความร่วมมือสามัคคี และความรักในเพื่อนมนุษย์ หลักการทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของสังคมจะต้องได้รับการรักษาและพัฒนาให้ก้าวรุดหน้าไป

(5) มีความยืดหยุ่น คือ ชุมชนท้องถิ่น สามารถปรับตัว ให้เข้ากับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขด้านประชากร หรือนโยบายตลาดซึ่งความหมายจะต้องมีการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมควบคู่กันไป

ตัวชี้วัด ความยั่งยืนทางการเกษตร

ความยั่งยืนทางการผลิต เป็นแง่มุมที่สำคัญ ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนของระบบนิเวศ โดยรวม ดังนั้น ตัวชี้วัดความยั่งยืน ของระบบเกษตรซึ่งสรุปจาก Gliessman (2007) อ้างถึงใน (สุพจน์ บุญแรง, 2552) จึงเป็นสิ่งที่ผู้ผลิตจำเป็นต้องพิจารณาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของระบบการเกษตร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(1) สุขภาพของดิน (Soil health) หมายถึง สภาพดิน ที่มีความสมบูรณ์ช่วยให้พืชเจริญเติบโต แข็งแรง ซึ่งสามารถใช้วิธีการวัด

(2) ค่าดัชนีผลิตภาพ (Productivity index, PI) เป็นค่าที่แสดงถึงกระบวนการในระบบนิเวศ ซึ่ง เกี่ยวข้องกับการเก็บพลังงานแสงอาทิตย์เปลี่ยนเป็นชีวมวล โดยวิธีการวัดปริมาณของผลิตภาพ ได้คือการวัดปริมาณชีวมวลที่เก็บเกี่ยว

ค่าดัชนีผลิตภาพ (PI)=ชีวมวลทั้งหมดที่สะสมในระบบ/ค่าผลิตภาพขั้นปฐมภูมิสุทธิ
ค่า PI นี้อาจต่ำกว่า 1 สำหรับ พื้นที่ซึ่งปลูกพืชอยู่ตลอดเวลา และอาจถึง 50 สำหรับพื้นที่ซึ่ง เป็นระบบนิเวศธรรมชาติ พื้นที่ใดที่มีค่า PI สูงย่อมบ่งชี้ถึง ศักยภาพในการให้ผลผลิตที่ยาวนานอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งสะท้อนถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรได้โดยตรง

(3) สภาพความยั่งยืนของนิเวศประกอบด้วยปัจจัยบ่งชี้ถึงความยั่งยืนของนิเวศเกษตรดังนี้

(3.1) ด้านคุณลักษณะทรัพยากรดิน ได้แก่ ความลึกของหน้าดิน ปริมาณ และคุณภาพของดิน

(3.2) ด้านอุทกธรณีวิทยา เป็นการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับดิน หมายถึง ความสามารถในการกักเก็บน้ำ การอุ้มน้ำและความชื้นในดิน การกระจายความชื้นในดินที่สอดคล้องกับความต้องการของพืช การเคลื่อนตัวของน้ำระหว่างชั้นดิน การชะแร่ธาตุอาหาร และการชะล้างสารปนเปื้อนในดิน

(3.3) ด้านชีวภาพ คือ ความหลากหลายของจุลินทรีย์ ปริมาณของจุลินทรีย์ในดิน อัตราการหมุนเวียนของชีวมวลและแร่ธาตุที่สัมพันธ์กับกิจกรรมของจุลินทรีย์ ความสมดุลของจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์และก่อโรคตลอดจนความหลากหลายของสัตว์และแมลงที่อาศัยในดิน

(3.4) ด้านลักษณะของระบบนิเวศ ได้แก่ ความหลากหลายโครงสร้างหน้าที่ ความเสถียรของระบบนิเวศต่อการเปลี่ยนแปลง การฟื้นฟูจากสิ่งรบกวน ประสิทธิภาพการหมุนเวียนแร่ธาตุ อัตราการเจริญของประชากร และปฏิริยาสัมพันธ์ของสังคมสิ่งมีชีวิต

(4) สภาพความยั่งยืนทางสังคม เป็นตัวชี้วัดอีกประการหนึ่งของความยั่งยืนของนิเวศเกษตร และความยั่งยืนของระบบการผลิตอาหาร โดยพิจารณาได้หลายมิติ ดังต่อไปนี้

(4.1) ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ต้นทุน และผลตอบแทนต่อหน่วย อัตราการลงทุน และการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ความมั่นคงทางรายได้

(4.2) ทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ความเสมอภาค ความยุติธรรม และความเป็นธรรมทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ความสามารถในการพึ่งพาตนเองโดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นปัจจัยในการผลิต และมีกิจกรรมเครือข่ายทางสังคม เป็นต้น

3. หลักการ แนวคิด และทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์

3.1 แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นแนวคิดที่ต้องการให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกเช่นสารเคมี จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ให้ดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางสายกลาง โดยเฉพาะด้านการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันโลก ชีตหลักการมีเหตุและผล เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงจากภายในและภายนอก

เศรษฐกิจพอเพียงเน้นคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนเช่นเดียวกับหลักการเกษตรอินทรีย์ซึ่งขัดแย้งกับแนวทางแบบวัตถุนิยม การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสนองความต้องการที่จำเป็นแท้จริงอย่างพอประมาณและเป็นธรรม หลักการสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ 3 ประการประกอบกัน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัว (เดชา ศิริภัทร, 2554)

1) ความพอประมาณ เกิดจากการประเมินตนเองถึงความจำเป็นของตนเองหรือส่วนรวม ประเมินถึงศักยภาพ และปัญหาที่ประสบ การผลิตเพื่อการค้าจะเป็นเป้าหมายที่รองลงมา เน้นการมองที่ภาพรวมเพื่อสนองถึงความต้องการที่แท้จริงให้เกิดประโยชน์ในระยะยาว

2) ความมีเหตุผล ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยผ่านการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรกรจะทำการเกษตรแบบผสมผสานตามแนว “เกษตรทฤษฎีใหม่” ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกรและระบบนิเวศของชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติอันเป็นหลักที่ตรงกันข้ามกับการเกษตรเชิงเดี่ยวที่มุ่งกำไรอย่างเดียว

3) การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เป็นการบริหารจัดการความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น โดยการศึกษาถึงความเป็นตัวเอง รวมถึงกิจกรรมทางการเกษตรที่ทำนั้นสอดคล้องกับบริบทของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในพื้นที่ชุมชนมากน้อยเพียงใดเพื่อเพียงพอต่อความต้องการของตนเองเป็นหลัก หลังจากนั้นจึงทำการศึกษองค์ประกอบภายนอก เช่นความต้องการตลาด

3.2 แนวคิดในการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม (Economic Instruments)

เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การนำเอาหลักการทางเศรษฐศาสตร์มาเป็นสิ่งจูงใจให้แหล่งกำเนิดมลพิษที่อยู่ในกระบวนการผลิตและการบริโภคให้มีพฤติกรรมในทางที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2542, หน้า 30) โดยอาจเป็นมาตรการเพิ่ม

ต้นทุนให้กับผู้ที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง หรือ สนับสนุนให้อุณหภูมิสิ่งแวดล้อม ซึ่งเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้แก่

1) User Charges คือ ค่าบริการในการบำบัด หรือกำจัดของเสีย ตามคุณลักษณะของเสีย โดยคำนึงถึงความยาก-ง่ายในการกำจัด ปริมาณมาก-น้อยของความเป็นพิษ น้ำหนักหรือปริมาณของเสีย โดยไม่คำนึงถึงค่าเสียหาย โดยไม่คำนึงถึงค่าเสียหายด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งค่าบริการนั้นสามารถปรับเพิ่มหรือลดได้ตามความเหมาะสม

2) Product Charges คือ ภาษีผลิตภัณฑ์ที่เรียกเก็บจากผลิตภัณฑ์ที่มีมลพิษเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อนำมาใช้ในกระบวนการผลิตหรือบริโภค หรือบำบัดหรือกำจัด โดยอัตราที่จัดเก็บปรับเปลี่ยนได้ และเป็นเครื่องมือที่สร้างแรงจูงใจให้ลดการบริโภคสินค้าที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และกระตุ้นให้เกิดการใช้สินค้าทดแทน

3) Emission Charges คือ ค่าธรรมเนียมมลพิษ (Pollution Charges) ที่จัดเก็บจากการปล่อยสารมลพิษเข้าไปในแหล่งน้ำ อากาศ หรือดิน หรือทำให้เกิดมลพิษทางเสียง จากปริมาณและคุณภาพของสารมลพิษ และค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม

4) Deposit-refund Systems คือ การวางเงินมัดจำสำหรับผลิตภัณฑ์หรือการผลิตที่มีศักยภาพที่จะทำให้เกิดมลพิษ เมื่อผลิตภัณฑ์ที่ผ่านมาบริโภคแล้วได้นำกลับมาคืน ณ สถานที่ที่กำหนดก็จะได้รับเงินมัดจำคืน เช่น การวางเงินประกัน เพื่อให้มีการดำเนินการตามข้อตกลง หรือข้อบังคับ ถ้าหากไม่มีการดำเนินการเงินที่วางไว้จะถูกริบ ถ้าดำเนินการตามข้อตกลงก็จะได้รับเงินที่วางไว้คืน ซึ่งอาจจัดเก็บไว้ในลักษณะกองทุนก็ได้

5) Market Creation and Marketable Permits คือ การสร้างระบบตลาดเกี่ยวกับการซื้อขายของเสียหรือสารมลพิษ โดยรัฐบาลเป็นฝ่ายสนับสนุน เช่น ศูนย์แลกเปลี่ยนของเสีย เป็นต้น ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้ได้รับใบอนุญาตมีสิทธิในการปล่อยของเสียโดยอาจผ่านองค์กรกลาง หรือบริษัทหรือองค์กรของรัฐตามความเหมาะสม

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์อื่น ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมอีก เช่น มาตรการให้เงินอุดหนุน (Subsidies) หรือเงินกู้ (Loans) เป็นต้น

หลักการที่สำคัญในการกำหนดเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 2 หลักการ ดังต่อไปนี้

หลักการแรก หลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle : PPP) คือ การนำเอาต้นทุนที่เกิดจากการก่อมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม หรือผลกระทบต่อภายนอกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนการผลิตสินค้าและบริการซึ่งจะทำให้ต้นทุนและราคาสินค้าและบริการสูงขึ้น ทำให้ผู้ผลิตต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้เป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เพราะการที่ไม่คิดต้นทุน

ทางด้านสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความล้มเหลวของตลาดที่ไม่สะท้อนถึงต้นทุนทางสังคมที่แท้จริง ทำให้ผลิตสินค้าที่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากกว่าที่ควรจะเป็น (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2552, หน้า 9)

หลักการที่สอง หลักการผู้รับประโยชน์เป็นผู้จ่าย (Beneficiary Pays Principle : BPP) คือ ผู้ที่รับประโยชน์จากสินค้าและบริการควรมีภาระค่าใช้จ่ายในต้นทุนการผลิตสินค้า ซึ่งได้ถูกนำไปใช้ในการสร้างกลไกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า การจ่ายค่าตอบแทนสำหรับการดูแลสิ่งแวดล้อม (Payment for Environmental Services: PES) โดยคู่สัญญา 2 ฝ่ายระหว่าง ผู้รับบริการหรือผู้รับประโยชน์ กับผู้ให้บริการหรือผู้ทำหน้าที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสมัครใจร่วมกันกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3.3 แนวคิดมูลค่าเศรษฐกิจและคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ในการพัฒนาประเทศปฏิเสหไม่ได้ที่จะต้องนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ทั้งในการผลิตและการบริโภค และสิ่งแวดล้อมยังเป็นแหล่งรองรับของเสียจากระบวนการผลิต การแปรรูป หรือการบริโภคโดยตรงของมนุษย์ แต่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นไม่เพียงพอที่จะรองรับความต้องการของมนุษย์ทำให้ธรรมชาติไม่สามารถฟื้นกลับคืนสู่สภาพสมดุลได้ซึ่งมูลค่าของธรรมชาติที่เสียไปนั้นไม่สามารถคำนวณออกมาเป็นต้นทุนได้ มูลค่าความเสียหายนี้ไม่ได้สะท้อนถึงมูลค่าที่แท้จริงในตลาด (อรพรรณ ณ บางช้าง ศรีเสาวลักษณ์ และคณะ, 2554) ซึ่งมูลค่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเชิงเศรษฐศาสตร์นั้น เป็นการวัดมูลค่าของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นที่มีผลต่อความอยู่ดีกินดีของมนุษย์ (A. Myrick Freeman 2014, p.13) เพราะจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบตลาดของราคาสินค้าและบริการ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังต่อไปนี้

1) มูลค่าที่เกิดจากการใช้ (Use value) แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) มูลค่าที่เกิดจากการใช้ทางตรง (Direct use value) หมายถึงการที่มนุษย์ใช้ทรัพยากรทำให้ทรัพยากรลดน้อยลง หรือการใช้ประโยชน์ที่ไม่ได้ทำให้ปริมาณลดน้อยลงแต่ทำให้คุณภาพเปลี่ยนแปลงไป เช่น แร่ธาตุในดิน เมื่อเกษตรกรปลูกพืชอย่างต่อเนื่องโดยไม่มีการฟื้นฟูแร่ธาตุในดินย่อมลดลงเรื่อย ๆ เป็นต้น

(2) มูลค่าที่เกิดจากการใช้โดยอ้อม (Indirect use value) หมายถึง ประโยชน์ที่ได้รับทางอ้อมจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟช่วยป้องกันการพังทลายของดิน เป็นต้น

2) มูลค่าที่ไม่ได้เกิดจากการใช้ (Non-use value)

3.4 แนวคิดการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน

แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและระบบเศรษฐกิจมาจากการที่ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่เปิดและหมุนเวียนดำเนินไปตามระบบนิเวศที่สนับสนุนเป็นปัจจัยในการป้อนเข้า

กระบวนการผลิตและบริโภค ซึ่งระบบเศรษฐกิจได้สร้างของเสียออกสู่ระบบนิเวศ ส่วนระบบนิเวศก็จะรองรับของเสีย ยิ่งระบบเศรษฐกิจมากเพียงใดก็จะสร้างของเสียออกสู่สิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน เมื่อของเสียถ่ายออกสู่ระบบนิเวศมากเกินไปที่จะรับได้เป็นการก่อให้เกิดมลพิษเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม (สมบัติ พันธวิศิษฐ, 2555, หน้า 17) การบริโภคอย่างยั่งยืน เริ่มมาจากการสัมมนาเรื่องการบริโภคอย่างยั่งยืนของกลุ่มประเทศนอร์ดิกที่จัดขึ้นที่เมืองออสโล ในปี พ.ศ. 2537 (Symposium: sustainable Consumption, Oslo, Norway) ได้มีการให้นิยามความหมายของการบริโภคอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง การใช้สินค้าและบริการที่ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานและนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในขณะที่ลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดการก่อให้เกิดสารพิษ และของเสียให้น้อยที่สุด โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคนในรุ่นถัดไป คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติร่วมกับรัฐบาลประเทศนอร์เวย์ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เรียกว่า Rosendal Workshop เพื่อให้ได้หลักการขับเคลื่อนการบริโภคที่ยั่งยืนและยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนที่ชัดเจน ร่วมกับภาคธุรกิจสร้างหลักการพื้นฐานในการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นโดยใช้ทรัพยากรที่น้อยลง

4. หลักการ แนวคิดและทฤษฎีทางด้านกฎหมาย

4.1 หลักสิทธิในสิ่งแวดล้อม

การเกษตรนั้นมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้เพราะการเกษตรต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ เป็นต้น ดังนั้นการเกษตรอินทรีย์จึงให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก เกษตรกรจะอ้างสิทธิของปัจเจกชนเหนือธรรมชาติส่วนรวมไม่ได้ จะเห็นได้จากการประชุมของสมัชชาสหประชาชาติเมื่อ ค.ศ. 1968 ได้มีความตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมขึ้น โดยมีหลักการและแนวคิดที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยมีปฏิญญาสตอกโฮล์มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ค.ศ. 1972 ได้วางรากฐานของหลักการด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศในปัจจุบัน โดยได้รับรองสิทธิของรัฐในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตอำนาจแห่งรัฐไว้ในข้อบทที่ 21 ของปฏิญญาฯ บัญญัติไว้ว่า

“รัฐภายใต้กฎบัตรสหประชาชาติและกฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศ มีอธิปไตยเหนือทรัพยากรธรรมชาติในเขตอำนาจแห่งชาติของรัฐ ภายใต้นโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของรัฐ...”

เป็นหลักการที่กล่าวรับรองถึงความมีอยู่ของสิทธิในสิ่งแวดล้อมของรัฐที่จะใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตอำนาจแห่งชาติของรัฐภายใต้นโยบายการพัฒนาของ

คนได้ นอกจากนี้ปฏิญญาสตอกโฮล์ม ค.ศ. 1972 ยังกล่าวถึงส่วนของปัจเจกชนโดยประกาศรับรองสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดโดยธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น เพราะล้วนเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในฐานะเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ตามที่บัญญัติไว้ในบทที่ 1 ที่บัญญัติว่า

“มนุษย์มีสิทธิขั้นพื้นฐานในเสรีภาพ ในความเสมอภาคและความถูกต้องของเงื่อนไขในการดำรงชีวิต ในคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่สามารถสนองตอบต่อศักดิ์ศรีและความเป็นอยู่ที่ดีของชีวิต โดยได้แสดงความรับผิดชอบอย่างจริงจังในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและในรุ่นต่อไปในอนาคต”

แม้ว่าข้อตกลงในปฏิญญาสตอกโฮล์ม ค.ศ. 1972 จะมีผลบังคับใช้แล้วก็ตามแต่ผลกระทบที่เกิดจากปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาประเทศยังคงมีมากขึ้นอยู่และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีการจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิ่งแวดล้อมอีกฉบับหนึ่งคือ ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992 (Rio Declaration on Environment and Development) ที่ได้มีการรวมผสมผสานหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเข้าด้วยกันเป็นหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันเป็นการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมของรัฐและพลเมืองของรัฐในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาโดยต้องตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ด้วย นอกจากนี้ยังมีข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมอื่นอีก ได้แก่ กฎบัตรโลกว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ค.ศ. 1982 (World Charter for Nature, 1982) ที่ให้การรับรองสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการเข้าถึงมาตรการในการจัดการความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมของรัฐ และ ปฏิญญากรุงเฮกว่าด้วยสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 1989 (Declaration of the Hague on the Environment, 1989) ได้ตระหนักถึงสิทธิของมนุษย์ในการที่จะดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและชีวิตชีวาในสิ่งแวดล้อมของโลกที่มีคุณภาพ และมีหน้าที่ขั้นพื้นฐานในการที่จะสงวนรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศที่สมบูรณ์ของโลก รวมทั้งหน้าที่ของชุมชนในการรักษาและใช้ประโยชน์ในสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพอย่างยั่งยืนถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคต ทั้งนี้สมาชิกสหประชาชาติเองก็ได้มีการประกาศเจตจำนงไว้ในการประชุมเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนต่อสิ่งแวดล้อมไว้ว่า “ปัจเจกชนทั้งหลายมีสิทธิที่จะอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดีและเหมาะสมต่อสุขภาพและในความเป็นอยู่ที่ดีของตน” (UNGA resolution 45/94 (1990)) จนกระทั่งมีการร่างสนธิสัญญาว่าด้วยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ที่จัดทำโดยคณะกรรมการกฎหมายสิ่งแวดล้อมของ IUCN โดยมีหลักการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในสิ่งแวดล้อม (อุดมศักดิ์ สิริพิชญ์, 2556, หน้า 35) ร่างบทบัญญัติบทที่ 2 (1) “บุคคลทั้งหลายมีสิทธิขั้นพื้นฐานในสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพที่ดีและเหมาะสมต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งในสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี” (Draft Covenant on Environmental

Conservation and Sustainable Use of Natural Resources) ในระดับภายในประเทศรัฐต่าง ๆ ได้รับเอาหลักการของกฎหมายสิทธิมนุษยชนและความเกี่ยวพันของกฎหมายสิทธิมนุษยชนกับสิ่งแวดล้อม โดยได้บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญของตนในหลายรูปแบบ โดยอาจรับรองให้เป็นสิทธิของประชาชนว่ามีสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งกำหนดหน้าที่แก่รัฐในการคุ้มครองรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อม หรือเป็นหน้าที่ขอประชาชนในการดูแลรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อม หรือประกาศเป็นเจตจำนงร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชนในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในรัฐธรรมนูญไทยฉบับปีพุทธศักราช 2560 ก็ได้มีการบัญญัติรับรองถึงสิทธิในการใช้ประโยชน์และหน้าที่ในการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้ รวมทั้งได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการจัดทำนโยบายและดำเนินการเพื่อดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (อุคมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2550, หน้า 36)

แนวคิดของสิ่งแวดล้อมต่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน สามารถจำแนกตามสิทธิมนุษยชนประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้แก่ กฎบัตรแอฟริกัน ค.ศ. 1981 (African Charter, 1981) ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้กล่าวถึงสิทธิการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่ดีไว้ในข้อบทที่ 24 ที่บัญญัติไว้ว่า “ประชาชนทั้งหลายย่อมมีสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีอันเอื้อต่อการพัฒนาของตน” และพิธีสารเพิ่มเติมกฎบัตรเอซีเอชอาร์ว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ค.ศ. 1988 (ACHR Protocol 1988) ที่ออกตามความในกฎบัตรแอฟริกันว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้ระบุไว้ในข้อบทที่ 11 กล่าวว่า

“มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะดำรงอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี และมีสิทธิเข้าถึงบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน พร้อมทั้งกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการคุ้มครอง สงวน รักษา อนุรักษ์ และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพที่ดีเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างมีคุณค่า”

พิธีสารดังกล่าวนอกจากจะได้รับรองสิทธิในการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่ดีแล้ว ยังได้กำหนดหน้าที่ของรัฐในพันธกิจที่จะต้องดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมไว้ พร้อมทั้งจัดการให้สิ่งแวดล้อมมีสภาพที่ดีและเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถ้ารัฐไม่สามารถดำเนินการได้ก็จะนำไปสู่การถูกบังคับให้เป็นไปตามสิทธิตามที่พิธีสารระบุไว้ แต่มีข้อพิจารณาถึงการบังคับใช้ตามสิทธินี้ให้ขึ้นอยู่กับกฎหมายภายในของแต่ละรัฐที่จะวางกรอบแนวทางการดำเนินการภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากรและนโยบายของภาครัฐในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมด้วย (อุคมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2550, หน้า 39)

2) สิทธิมนุษยชนในสิ่งแวดล้อมของคนรุ่นต่อไป

แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนได้มีขึ้นในสมัยยุคแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจเห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์ปฏิวัติของประเทศฝรั่งเศส การประกาศอิสรภาพของประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ต่อมาได้รับการยอมรับเป็นสากลในกฎหมายระหว่างประเทศจนมีการก่อตั้งเป็นองค์การสหประชาชาติขึ้น จะเห็นได้ว่าแนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนนั้นเกิดขึ้นมาก่อนแนวความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมซึ่งก็มีที่มาจากแนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน แนวความคิดในการคุ้มครองสิทธิทางสิ่งแวดล้อมของคนในรุ่นอนาคตได้รับการรับรองในกฎบัตรสหประชาชาติ และในสนธิสัญญาและอนุสัญญาด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศในหลายฉบับได้แก่

ปฏิญญาสตอกโฮล์มแห่งการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ค.ศ. 1972 (Stockholm Declaration 1972) ได้รับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมของคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย ตามบทบัญญัติ ข้อที่ 1 ตามที่บัญญัติไว้ว่า

“มนุษย์มีสิทธิขั้นพื้นฐานในเสรีภาพ... ในคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่สามารถสนองตอบต่อศักดิ์ศรีและความเป็นอยู่ของชีวิตที่ดี โดยได้แสดงความรับผิดชอบอย่างจริงจังในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและในรุ่นต่อไปในอนาคต”

แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการรับรองว่าสิ่งแวดล้อมทั้งตามธรรมชาติและโดยมนุษย์สร้างขึ้น ล้วนมีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงอยู่และในวิถีชีวิตของมนุษย์ในฐานะสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของทั้งคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปในอนาคต

และในปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992 (Rio Declaration 1992) ก็ได้กล่าวไว้ถึงคนในรุ่นถัดไปไว้ในบทที่ 3 บัญญัติไว้ว่า

“สิทธิในการพัฒนาจะต้องทำโดยความเสมอภาคของความต้องการในการพัฒนาและความต้องการทางสิ่งแวดล้อมทั้งของคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปในอนาคต”

แสดงให้เห็นว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีการคำนึงถึงอนาคตของคนรุ่นหลัง ดังนั้นจึงมีหลักการต่าง ๆ ที่ปรากฏในปัจจุบันเพื่ออนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ให้ยั่งยืน เช่น หลักการป้องกันล่วงหน้า หลักการหลีกเลี่ยงไม่สร้างความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมต่อผู้อื่น รวมทั้งการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นต้น

3) กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยนั้นปรากฏอยู่ในกฎหมายแม่บทอย่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่พุทธศักราช 2517 เป็นต้นมา เช่น รัฐธรรมนูญแห่ง

ราชอาณาจักรไทยฉบับปี พุทธศักราช 2550 ได้มีการบัญญัติรับรองถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมของประชาชนไว้ในมาตรา 65 บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวได้กำหนดสิทธิการมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการจัดการและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในมาตรา 67 ที่บัญญัติไว้ว่า

“สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม”

มาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 ที่ยังคงถือรับรองสิทธิของประชาชนที่มีต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนและรัฐมีหน้าที่ที่จะต้องจัดการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมในมาตรา 43 และมาตรา 57 โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

“มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ (2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ” และ “มาตรา 57 รัฐต้อง (2) อนุรักษ์ ฟื้นฟู บริหารจัดการและให้ใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามกฎหมายบัญญัติ” โดยสอดคล้องกับหลักการของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายระดับนโยบายสิ่งแวดล้อมของชาติที่ได้รับรองสิทธิของประชาชนและองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการบำรุงรักษา อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (อุดมศักดิ์ สันธิพงษ์, 2550, หน้า 45) เป็นการนำหลักการตามรัฐธรรมนูญมาสู่การปฏิบัติจริงเป็นรูปธรรม

4.2 หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่ผ่านมา นโยบายภาครัฐหรือการออกกฎหมายที่มีผลบังคับต่อผู้ที่เกี่ยวข้องยังขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทำให้นโยบายหรือข้อกฎหมายนั้นไม่มีประสิทธิภาพในการใช้เท่าที่ควร แนวคิดนี้ได้มีการพัฒนามาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของโลกจากการขยายตัวของแนวคิดเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับสิทธิของปัจเจกชน ดังนั้นกระบวนการตัดสินใจของรัฐที่มีความเกี่ยวข้องที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพประชาชนจึงควรที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย การมีส่วนร่วมของประชาชน กรมควบคุมมลพิษ ได้ให้นิยามไว้ หมายถึง กระบวนการตัดสินใจของประชาชนในการเรียนรู้และกำหนดการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองร่วมกัน (กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560, ออนไลน์) หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ปรากฏในเวทีสากลในการประชุมที่กรุง ริโอ ประเทศบราซิล และถูกบัญญัติไว้ในปฏิญญา ริโอ ข้อที่ 10 ที่มีการรับรองส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ระดับชาติปัจเจกชนแต่ละคนจะต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมได้โดยผ่านอำนาจมหาชน รัฐจะต้องเอื้ออำนวยและจูงใจให้สาธารณชนตระหนักและมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมข้อมูลที่ได้อย่างกว้างขวางขึ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น จึงมีการพัฒนาแนวคิดประชาสังคมขึ้น และได้มีการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น 6 ระดับโดยสรุปดังนี้ (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545, หน้า 58)

- 1) ร่วมรับรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของการให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมด้วย หมายถึง รัฐได้ให้ข้อมูลข่าวสาร เมื่อรัฐต้องการริเริ่มโครงการต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนได้รับรู้
- 2) ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น หมายถึง เมื่อประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐแล้ว ประชาชนสามารถที่จะร่วมค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ความต้องการและความจำเป็นที่ต้องมีโครงการหรือกิจกรรมนั้น พร้อมร่วมแสดงความคิดเห็นให้ผู้มีอำนาจพิจารณาต่อด้วย
- 3) ร่วมพิจารณา ร่วมตัดสินใจ หมายถึง ร่วมพิจารณาเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรมของภาครัฐ ซึ่งในขั้นนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก
- 4) ร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงานเอง หรือเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนปฏิบัติงานซึ่งในระดับนี้อาจจะไม่สามารถใช้ได้กับทุกโครงการ เพราะบางโครงการต้องใช้ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทาง หรือต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ทำให้เป็นความยุ่งยากที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานได้ แต่หากเป็นโครงการหรือกิจกรรมระดับท้องถิ่น เช่น การนำมาตรการทางวิธีพืชเข้ามาใช้ในเขตอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ทำการเกษตรที่มีความ

เสียง ประชาชนเจ้าของพื้นที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้มาตรการดังกล่าวในพื้นที่ของตนที่ทำการเกษตรอยู่ได้

5) ร่วมติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล หมายถึง การร่วมตรวจสอบและติดตามการดำเนินการตาม โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยเฉพาะที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้เป็นประโยชน์ต่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยประชาชนจะเฝ้าระวังและเตือนภัยซึ่งกันและกันทำให้การดำเนินการป้องกันแก้ไขทำได้ทันทั่วถึงก่อนที่ผลร้ายจะเกิดขึ้น และเมื่อมีการดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรมแล้วก็ต้องมีการประเมินผลว่าการดำเนินการนั้น ๆ บรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใดมาการนำมามาตรการป้องกันผลกระทบมาใช้มากน้อยเพียงใดเหมาะสมหรือไม่ ผลการดำเนินงานเป็นอย่างไรเพื่อจะเป็นแนวทางในการพิจารณาใช้มาตรการที่เหมาะสมมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6) ร่วมรับผล หมายถึง การดำเนินการ โครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินไปแล้วยอมได้ รับมาซึ่งประโยชน์และผลกระทบ ทั้งที่เป็นผลกระทบในด้านบวกหรือด้านลบต่อประชาชนและต่อสิ่งแวดล้อม โดยประชาชนหลีกเลี่ยงไม่พื้นที่ที่จะต้องรับเอาผลกระทบที่เกิดขึ้น

การที่ประชาชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้นั้นภาครัฐจะต้องให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมสามารถนำมาใช้ได้จริงซึ่งจะต้องตราเป็นกฎหมายรองรับจึงจะมีผลในทางปฏิบัติ ในประเทศไทยนั้นก็มีกฎหมายที่รับรองถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนหลายฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 พระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2552 เป็นต้น ทั้งนี้ภาครัฐจะต้องให้สิทธิประชาชนในการรับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในการแสดงความคิดเห็น การให้ข้อเสนอแนะ การตรวจตราเฝ้าระวังได้

4.3 หลักการพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ได้แก่

1) หลักความรับผิดชอบของรัฐ (State Responsibility) มาจากปณิญาสากล คือ ปณิญาสตอกโฮล์มในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ค.ศ. 1972 และ ปณิญาญีอิวว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1972 ทั้งสองปณิญาได้วางรากฐานของกฎหมายในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศโดยหลักการสำคัญ คือ การได้รับรองสิทธิของ รัฐอธิปไตยเหนือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในเขตอำนาจแห่งรัฐ ที่จะแสวงหาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและแผนการพัฒนาของรัฐ อย่างไรก็ตามรัฐต้องไม่สร้างความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมไปยังประเทศอื่นที่เป็นผลมาจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้

กระทำภายในเขตรัฐ หรือจากความควบคุมของรัฐตน ตามที่ปฏิญญาสตอกโฮล์ม บทที่ 21 ได้วางหลักไว้ว่า

“รัฐภายใต้กฎบัตรสหประชาชาติและกฎเกณฑ์ของกฎหมายระหว่างประเทศ มีอธิปไตยเหนือทรัพยากรธรรมชาติในเขตอำนาจแห่งชาติของรัฐภายใต้ นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาของรัฐ และมีความรับผิดชอบเพื่อให้แน่ใจว่ากิจกรรมต่าง ๆ ภายในเขตอำนาจแห่งชาติของรัฐหรือภายใต้การควบคุมของรัฐจะไม่สร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมของรัฐอื่น หรือต่อบริเวณที่อยู่นอกเขตอำนาจแห่งชาติของรัฐตน”

เป็นการรับรองถึงสิทธิในอธิปไตยของแต่ละรัฐที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติในเขตอำนาจอธิปไตยของตน ทั้งนี้การแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติต้องไม่สร้างความเสียหายต่อรัฐอื่น และเป็นหลักการเดียวกับปฏิญญาโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992 ในข้อบทที่ 2 ที่ได้บัญญัติกำหนดความเชื่อมโยงบทบาทของรัฐในอธิปไตยเหนือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพันธกรณีของรัฐอื่นที่จะไม่สร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อรัฐอื่น หรือต่อบริเวณที่อยู่นอกเขตอำนาจแห่งชาติใด ๆ ซึ่งถือเป็นแม่แบบเรื่องสิทธิและความรับผิดชอบต่อรัฐต่อพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน และรัฐมีหน้าที่ที่ต้องดำเนินมาตรการเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นและสร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (อัครมนตรี สนิธิพงษ์, 2550, หน้า 48)

2) หลักการป้องกันล่วงหน้า (Precautionary Principle: PP) เป็นมาตรการทางกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่มีเหตุผลมาจากความเชื่อว่าการป้องกันปัญหาในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่พึงกระทำควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่พึงกระทำควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตามที่บัญญัติไว้ในปฏิญญาโอ ค.ศ. 1992 บทที่ 15 ที่วางหลักไว้ดังนี้

“รัฐพึงกำหนดมาตรการในการป้องกันปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ”

หลักการป้องกันล่วงหน้า เป็นมาตรการเพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมจะต้องกระทำควบคู่ไปกับการป้องกันการป้องกันและแก้ไขปัญหา เพราะว่า การที่สิ่งแวดล้อมได้รับความเสียหายไปแล้วนั้นก็เป็นการยากที่จะแก้ไขให้กลับเป็นดังเดิมได้ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมนั้นต้องใช้เวลาในการฟื้นฟู ตลอดจนทรัพยากรบางประเภทไม่สามารถฟื้นฟูได้ใช้แล้วหมดลงไป หลักการป้องกันนี้ได้ถูกพัฒนาเป็นกฎหมายภายในประเทศในการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการจัดทำแผนนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของชาติเป็นต้น

ประเทศไทยได้นำหลักนี้มาบัญญัติเป็นกฎหมายภายในหลายฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และ นำไปออกเป็น

กฎหมายอื่น ๆ อีก เช่น พระราชบัญญัติวัดอุอันตราย พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นต้น เพื่อเป็นการบูรณาการหลักการของการป้องกันล่วงหน้าซึ่งเป็นหลักพื้นฐานสำคัญของกฎหมายสิ่งแวดล้อมเข้าไปในกฎหมายภายในประเทศ ให้เป็นกลไกในการดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพตามโครงสร้างของระบบกฎหมายไทยเนื่องจากโครงสร้างทางกฎหมายสิ่งแวดล้อมของไทยมีลักษณะเป็นการแยกส่วนไม่ได้ ร่วมกันเป็นประเภทเดียว

4.4 หลักความได้สัดส่วน (Principle of Proportionality)

หลักความได้สัดส่วนเป็นหลักการขั้นพื้นฐานของกฎหมายมหาชนในการกำหนดขอบเขตการใช้อำนาจรัฐที่มีเจตนารมณ์เพื่อเป็นการให้หลักประกันในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพแก่ประชาชน โดยมีหลักการพื้นฐานว่า การจำกัดสิทธิ เสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนุญรองรับไว้จะกระทำมิได้ ฝ่ายนิติบัญญัติจะตรากฎหมายจะต้องพิจารณาถึงหลักการย่อย 3 ประการของหลักความได้สัดส่วนได้แก่ (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2558, หน้า 1)

1) หลักความสัมฤทธิ์ผล กล่าวคือ มาตรการต้องเป็นที่แน่นอนหรือคาดเห็นได้ว่าการตรากฎหมายเช่นนั้นจะสามารถที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้อย่างแท้จริง โดยอยู่บนสมมติฐานที่เป็นที่ยอมรับหรือเป็นมาตรการที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีความเป็นไปได้ที่จะบรรลุวัตถุประสงค์

2) หลักความจำเป็น ได้วางหลักให้ผู้ตรากฎหมายพิจารณาใช้เฉพาะมาตรการหรือวิธีการที่เหมาะสมก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลน้อยที่สุด และไม่มีมาตรการอื่นที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ดีกว่า

3) หลักความได้สัดส่วนในความหมายอย่างแคบ ซึ่งมีหลักว่า มาตรการอันใดอันหนึ่งจะต้องไม่อยู่นอกเหนือขอบเขตของความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการตามมาตรการกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ต้องพิจารณาซึ่งน้ำหนักถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับสาธารณะกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการถูกลิดรอนสิทธิของบุคคลว่าจำเป็นต้องถึงขนาดใช้มาตรการดังกล่าวหรือไม่

หลักความได้สัดส่วนนี้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 26 ที่บัญญัติไว้ว่า “การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและจะกระทบสิทธิต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลไม่ได้ รวมทั้งต้องระบุนเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพด้วย” ซึ่งการจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์นั้นเป็นกฎหมายที่มีลักษณะให้การส่งเสริมและสิทธิประโยชน์แก่เกษตรกรซึ่ง

การทำการเกษตรอินทรีย์นั้น มีผลรายงานวิจัยการเกษตรหมุนเวียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำการเกษตรอินทรีย์จากสหภาพยุโรปแสดงให้เห็นถึงผลดีที่จะได้รับในด้านต่าง ๆ (Environmental impacts of different crop rotations in the European Union, 2010) ดังนี้

1) ด้านสิ่งแวดล้อม การทำการเกษตรอินทรีย์โดยการปลูกพืชหมุนเวียนจะเพิ่มปริมาณแร่ธาตุในดินจากการปลูกพืชตระกูลถั่วหมุนเวียนระหว่างการพักดินทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเพิ่มขึ้นส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพในดินเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน รวมไปถึงผลต่อทรัพยากรน้ำ และประการสำคัญไม่มีการปนเปื้อนสารเคมีในสิ่งแวดล้อม

2) ด้านเศรษฐกิจ ในระยะยาวการเกษตรอินทรีย์จะมีรายจ่ายตายตัวที่สูงจากการลงทุนในปัจจุบันการผลิต แต่มีรายจ่ายผันแปรที่ต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเพราะไม่มีการใช้สารเคมีในระบบ อย่างไรก็ตามในระยะสั้นนั้นปริมาณผลผลิตต่อไร่จะได้น้อยกว่าการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว และผลผลิตไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสภาวะของเกษตรกร นอกจากนี้ความต้องการอาหารอินทรีย์เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา

รวมถึงด้านสุขภาพของผู้บริโภคและเกษตรกรที่ดีขึ้น จากบทความของ Tejvan Pettinger, 2019 (Economics help, 2020, Online) เนื่องจากอาหารอินทรีย์ปลูกในดินที่มีแร่ธาตุสารอาหารในระดับจุลภาค รวมไปถึงความเกี่ยวข้องกับสารเคมีบางชนิดที่เพิ่มความเสี่ยงต่อโรคมะเร็งในมนุษย์ในระยะยาวจากงานวิจัยขององค์การอนามัยโลก (WHO – glyphosate probably cancerous to humans, 2015) (Association Bernard Gregory, 2020, Online)

จากประโยชน์ของการเกษตรอินทรีย์ภาครัฐจึงเห็นความสำคัญและมีการนำการเกษตรอินทรีย์ไว้ในแผนยุทธศาสตร์ชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 แสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ในรูปแบบของกฎหมายนั้นเป็นไปตามหลักความสัมฤทธิ์ผล ถ้าหากมีกฎหมายเฉพาะจะทำให้การส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์มีประสิทธิภาพมากขึ้น สอดคล้องกับความจำเป็นในการมีมาตรการที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลน้อยที่สุด และหลักความได้สัดส่วนในความหมายอย่างแคบที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะประโยชน์ที่จะมีความมั่นคงทางด้านอาหารที่ปลอดภัยและพอเพียง ดังนั้นการมีกฎหมายส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์เป็นไปตามหลักความได้สัดส่วนที่ไม่กระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชน และมีความสมดุลระหว่างการใช้อำนาจของภาครัฐกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล แม้ว่าในตอนเริ่มแรกของการทำการเกษตรอินทรีย์นั้นเกษตรกรจะมีรายได้น้อย และผลผลิตจำนวนที่ไม่มากเมื่อเทียบกับทำการเกษตรที่ใช้สารเคมีในการเพิ่มผลผลิตและกำจัดศัตรูพืช ประกอบกับการทำการเกษตรอินทรีย์นั้นมีรายละเอียดในการดำเนินการมีขั้นตอนมากกว่า แต่เมื่อดำเนินการในระยะยาวแล้วผลผลิตที่ได้รับจะมั่นคงและมีราคาที่สูงกว่าทั้งยังเป็นที่ต้องการของตลาดจึงเป็นไปตามหลักความได้สัดส่วนในการออกกฎหมาย

4.5 แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย

ความเข้าใจของการมีผลบังคับใช้ระบบกฎหมายมากกว่าหนึ่งเพื่อใช้มาตรการ และการรื้อโครงสร้างของกระบวนการสร้างความคิดตามประเพณีนิยมของกฎหมายในสังคมซึ่งมอบให้รัฐเป็นผู้มีหน้าที่ออกกฎหมายซึ่งการมีอำนาจสูงสุดของรัฐนี้เองที่เป็นจุดประเด็นของการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของพหุนิยมทางกฎหมาย ในกระบวนการสร้างความคิดตามประเพณีนิยมกฎหมายนั้นถูกแสดงให้เห็นว่ามีที่มาจากผู้มีอำนาจของรัฐ และรัฐผูกขาดอำนาจในการออกกฎหมาย อำนาจโดยชอบด้วยกฎหมายของรัฐที่เป็นผู้ออกกฎหมายเพียงหนึ่งเดียวนั้นตั้งอยู่บนแนวคิดที่เป็นแบบอย่างสากลของของอำนาจปกครองที่รวมศูนย์อำนาจผูกขาดอยู่กับรัฐมาบังคับใช้เหนือประชาชนซึ่งถือครองทั้งอาณาเขต, ทรัพย์สิน และ ทรัพยากร ที่มีอยู่ภายในพรมแดนรัฐ แต่อย่างไรก็ตามลัทธิที่ผ่านมานักมานุษยวิทยาได้คัดค้านอิทธิพลในการออกกฎหมายของรัฐที่มีอำนาจโดยชอบด้วยกฎหมายและถือสิทธิในอำนาจปกครองสูงสุดโดยเน้นความสำคัญเพื่อให้เกิดการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง หลายสถาบันของรัฐที่มีกลไกการทำงานที่ตรงข้ามกับนโยบายซึ่งเกิดมาจากความแตกต่างกันของบทบัญญัติของกฎหมายและปฏิบัติตามกฎหมายแตกต่างกัน ภายในระบบกฎหมายเดียวนั้นมีกฎหมายต่างมลรัฐ, จังหวัด, และท้องถิ่นรวมกันอยู่ ตลอดจนกลุ่มของเอกชนหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องในการสร้าง และการรักษาลำดับชั้นของกฎหมายนั้น เอกชน, กลุ่มคน หรือ สังคม ในระดับท้องถิ่นอาจสร้าง, รักษา และยกเลิก กฎหมายของตนที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกและสิทธิเหนือทรัพยากร กฎหมายที่ถูกสร้างขึ้นใหม่นี้อาจถูกตีความใหม่ในรูปแบบของกฎหมายรัฐ หรืออาจขึ้นอยู่กับประเพณีปฏิบัติ เช่น ระบบกฎหมายประเพณี, ศุลกากร และศาสนา นอกจากนี้ระบบกฎหมายเดียวอาจมีหน้าที่แตกต่างกันในต่างสภาพแวดล้อมในลักษณะกฎหมายท้องถิ่นที่หลากหลาย “Multi-locality of law” (Satyapriya rout, 2003, p. 4)

หนึ่งในลักษณะพิเศษของพหุนิยมทางกฎหมาย คือ แทนที่จะแสดงออกเป็นข้อเท็จจริงที่หยุดนิ่งแต่กลับแสดงออกในรูปแบบกรอบความคิดที่มีพลังในการขับเคลื่อน ในปัจจุบันนี้ สังคมส่วนใหญ่มีระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้องมากกว่าหนึ่งระบบซึ่งระหว่างการเมืองกับเอกชนได้ถูกสอดแทรกด้วยระบบของสังคมเล็ก ๆ มากมายซึ่งไม่มากนักน้อยได้ถูกจัดตั้งเป็นของเอกชนและที่ซึ่งขอบเขตของสังคมเช่นนั้นก็มีพลังสร้างขึ้น และบังคับใช้กฎและบทบัญญัติทั้งหลายที่กลายเป็น “ขอบเขตของกฎหมาย”

สำหรับนักมานุษยวิทยา กฎหมายนั้นไม่ถูกจำกัดแค่บทบัญญัติ กฎเกณฑ์ คำสั่งทางปกครอง หรือคำวินิจฉัยของศาลที่ถูกสร้างและบังคับใช้โดยโครงสร้างของรัฐ แต่กฎหมายนั้นคือคำสั่งเกี่ยวกับกระบวนการคิดและกฎเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นและรักษาในสังคม ทั้งนี้ นักมานุษยวิทยาเกี่ยวกับกฎหมาย วิเคราะห์จำแนกความแตกต่างระหว่างกฎหมายที่มีอยู่ของกฎหมาย เช่น ภูมิความรู้

เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ประเพณี ส่วนใหญ่มาจากอำนาจออกกฎหมายของรัฐ และการมีอยู่ของกฎหมายในสังคมภูมิความรู้กฎหมายนั้นจะเป็นเพียง “ลอยอยู่ในอากาศ” จนกระทั่ง “ขณะนั้น” และ “ที่นั่น” ได้กลายเป็นรูปธรรมในส่วนประกอบของสังคมอย่างแท้จริงแล้ว การตรวจสอบขอบเขตระหว่างกฎหมาย เช่น การศึกษากฎเกณฑ์ กับพฤติกรรมแท้จริงของการปฏิบัติใช้กฎเกณฑ์เหล่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างกฎกับพฤติกรรมสามารถถูกเรียนรู้โดยการสังเกตในสถานการณ์ในชีวิตจริงในต่างเวลาและสถานที่ ตัวอย่างเช่น สิทธิการใช้น้ำที่ถูกสร้างขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมาย ดังนั้นการทำให้เป็นจริงของสิทธิตามกฎหมายที่ได้รับผลกระทบโดยกระบวนการทางสังคมเพราะสิทธิการใช้น้ำนั้นถูกฝังลึกในความสัมพันธ์ทางสังคม, การเมือง, และเศรษฐกิจ ดังเช่นที่ อดิคาริและปราดาน อธิบายไว้ (Adhikari and Pradhan, 2000) กรณีลุ่มแม่น้ำแดงในเนปาล กับการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองการปกครองของส่วนกลางในทุก ๆ ครั้ง กลุ่มคนร่ำรวยเป็นผู้ที่ควบคุมอำนาจการตัดสินใจในองค์กรที่ทำการจัดสรรแบ่งปันน้ำในการเกษตร ตัวอย่างนี้ไม่เพียงบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ตามธรรมชาติของกฎหมายและสังคม และกระบวนการในการทำให้เกิดขึ้นจริงของบรรทัดฐานประเพณีในบริบทของพื้นที่สังคม แต่รวมถึงผลสะท้อนการฝังลึกของกฎหมายในสังคม, เศรษฐกิจ, และการเมือง ดังที่เมนเซน ดิค กับปราดาน กล่าวไว้อย่างเหมาะสมใส่ไว้ในบริบทของสิทธิน้ำว่า (Meinzen-Dick and Pradhan, 2001, p.15) “อะไรที่ประชาชนยึดถืออยู่ไม่ใช่แค่เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกจัดระเบียบ, เปลี่ยนแปลงง่าย, และไม่ยั่งยืน โดยธรรมชาติ และทำให้เปลี่ยนแปลง

นักวิชาการยุคแรกของพหุนิยมทางกฎหมายสร้างกระบวนการสร้างความคิดของพหุนิยมทางกฎหมายขึ้นดังเช่น “การปรับตัวของกฎหมายทั้งหลาย” เช่น ศุลกากร, ศาสนา, และกฎหมายรัฐภายในระบบกฎหมายแห่งชาติซึ่งปรับใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะตลอดจนต่างจริยธรรม, ศาสนา และกลุ่มเชื้อชาติ รูปแบบของพหุนิยมทางกฎหมายดังกล่าวสะท้อนถึงความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมเพื่อบัญญัติกฎอาณานิคมตะวันตกของการปกครองและการอยู่ได้บังคับบัญชาในอาณานิคมในขณะที่ ณ เวลาเดียวกันนั้นก็คำนึงถึงกฎหมายประเพณีปฏิบัติบางส่วนของชนพื้นเมือง และสร้างเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมทางกฎหมายแยกของท้องถิ่นขึ้นเอง

อย่างไรก็ตามการปรับตัวของกฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่นก็ยังคงอยู่สนับสนุนรัฐอาณานิคมในยุคสมัยอาณานิคม และภายหลังช่วงเวลาของการพัฒนารัฐ การเพิ่มขึ้นและการมีอยู่ของรัฐในขอบเขตของชีวิตในสังคม ในนามของอธิปไตยภายหลังจากการได้รับอิสรภาพของอาณานิคม นักมานุษยวิทยาทางกฎหมายออกมาเกี่ยวกับรูปแบบที่แตกต่างของพหุนิยมทางกฎหมายซึ่งเหนือกว่าความแตกต่างของ “กฎหมายรัฐที่เป็นทางการ” กับ “กฎหมายประเพณีท้องถิ่น” พหุนิยมทางกฎหมาย เช่นที่เข้าใจในปัจจุบันนั้นอ้างถึงการเกิดขึ้นพร้อมกันของระบบกฎหมายหลายระบบรวมเป็นหนึ่ง และอยู่ในขอบเขตของสังคมเดียวกัน พหุนิยมทางกฎหมายนั้นเริ่มเน้นไปที่ความตรงเครียด และ

ความแตกต่างระหว่างปฏิกริยาต่อต้านบรรทัดฐานทางกฎหมาย แทนที่จะเน้นการแบ่งแยกออกเป็นสองฝ่ายระหว่างกฎหมายรัฐ เช่นกฎหมายของทางการ กับที่ไม่ใช่กฎหมายรัฐ เช่น กฎหมายจารีตประเพณี

ความพยายามที่จะศึกษาถึงความสำคัญที่แท้จริงต่อสังคมของกฎหมาย ควรไม่มีข้อจำกัดขอบเขตของกฎหมายทางภาครัฐส่วนกลางที่สั่งสมมาและยังควรแสดงออกถึงกฎหมายรัฐให้เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายของจารีตประเพณีในสังคม พหุนิยมทางกฎหมายนั้นควรรวมอยู่ในโครงสร้างสังคมในทุกกรณีที่นอกจากภาครัฐ และนอกจากองค์กรตามกฎหมายสร้างขึ้น และรักษาระเบียบประเพณี อย่างไรก็ตามความสำคัญของกฎหมายรัฐที่จะรักษาระเบียบในสังคม ยังคงความผิดพลาดบ่อยครั้ง ดังนี้เพื่อให้สอดคล้องกันกับความเข้าใจของสังคมเกี่ยวกับสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติ ควรให้เป็นแนวทางที่ซึ่งสังคมจัดการ และจัดสรรในระดับท้องถิ่น เพราะแม้ว่าอำนาจสูงสุดจะเป็นของรัฐ แต่ประสิทธิภาพเพื่อบังคับใช้กฎหมายนั้นบางครั้งถูกจำกัดด้วยองค์ประกอบหลายอย่างรวมถึงพลังทางสังคมและประเพณีท้องถิ่น เช่นว่า แม้กฎหมายรัฐไม่สามารถแต่ต้องได้ และการรับนโยบายมีการเลือกแบ่งแยกทำให้ประชาชนระดับล่างถูกแยกออกจากกระบวนการของอำนาจการตัดสินใจ ในขณะที่เดียวกัน การหันไปใช้ประเพณีท้องถิ่นลำพังไม่เป็นการทำโดยพลการ เพราะ กฎหมายประเพณีทั้งหลายปรากฏในบริบทอย่างกว้างของกฎหมายรัฐ “กฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่นยากยิ่งที่ปรากฏขึ้นเพียงลำพังในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐ นอกจากนี้ยังมีความเกี่ยวพันกันอย่างซับซ้อน” ดังนั้น นโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรอย่างยั่งยืน ควรอยู่บนพื้นฐานกฎหมายที่เกี่ยวข้องในบริบทเฉพาะ

ในสถานการณ์ที่มีระบบกฎหมายมากกว่าหนึ่งปรากฏอยู่ ดังเช่น กรณีศึกษาในขอบเขตของสังคมส่วนใหญ่ นั้น การเรียกร้องข้อพิพาทถูกทำให้ถูกกฎหมาย และใช้เหตุผลในการตัดสินใจโดยหันกลับไปใช้กฎหมายที่มีอยู่สำหรับประชาชนจากกลุ่มของระบบจารีตประเพณีที่ซึ่งบัญญัติเฉพาะที่ ที่คนหนึ่งเลือกเพื่อเรียกร้องอย่างยุติธรรมโดยไม่เป็นที่รู้ล่วงหน้าก่อน เพราะ “บรรทัดฐานเฉพาะที่ ในเฉพาะกรณี การประชาชนมุ่งหวังส่วนมากเป็นภารกิจที่เหมาะสมของความรู้ท้องถิ่นตามบริบทที่สังเกตเห็นจากปฏิกริยา และพลัง” เรียกกระบวนการในการใช้บรรทัดฐานขนบธรรมเนียมประเพณีที่หลากหลายนี้ในบริบทที่แตกต่างเพื่อสนับสนุนและใช้เหตุผลตัดสินใจ บางคนเรียกว่า “การเดินดูและซื้อการประชุมแสดงความคิดเห็น” เป็นที่รู้จักกันดีในการจัดการแหล่งทรัพยากรธรรมชาติว่า ความสัมพันธ์ท้องถิ่นมีผลต่อกระบวนการใช้และการจัดการอย่างไรกับการเข้าสู่อำนาจและหน่วยงานราชการให้สามารถทำได้ตามที่นโยบายของรัฐสนับสนุนมีอิทธิพลต่อนอกจากการมีอำนาจในบริบทของท้องถิ่นในการเรียกร้องสิทธิในส่วนแบ่งที่มากขึ้นจากทรัพยากร

สรุปข้อประเด็นโต้แย้ง กล่าวคือ พหุนิยมทางกฎหมายยึดถือแนวคิดว่าขอบเขตทุกสังคมที่สามารถสร้างและบังคับบรรทัดฐานประเพณี และดังนั้นจึงเป็นไปได้ถึงการมีระบบกฎหมายหลายระบบ

นอกจากนี้กฎหมายทางการของภาครัฐที่ถูกร่าง โดยฝ่ายนิติบัญญัติ และบังคับใช้โดยผู้แทนรัฐ ซึ่งอาจรวมถึง กฎหมายศาสนา ที่ประกอบด้วยทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษรในหลักการ และปฏิบัติกฎหมายประเพณีท้องถิ่นที่แสดงออกถึงคุณค่าของชุมชน รวมถึงกฎข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะแผนพัฒนา, กฎหมายบริหารซึ่งทำโดยกลุ่มผู้ใช้ และขอบเขตของประเพณีปฏิบัติท้องถิ่น ดังนั้น การมีอยู่ร่วมกันของกฎหมาย หรือประเพณีบรรทัดฐานหลายอย่างในสังคมเดียวกันนี้ เรียกว่า พหุนิยมทางกฎหมาย

4.6 ทฤษฎีสติธิชุมชน

ปัจจุบันนี้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อชุมชน เนื่องจากชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น แม่น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ เป็นต้น ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด แต่กลับมีความต้องการใช้มากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็วตามความเจริญทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากร ถ้าหากมีการจัดการที่ไม่เหมาะสมจะนำไปสู่ปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม ดังเช่น ปัญหามลพิษ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ไม่สามารถอาศัยได้ตามปกติส่งผลต่อภาครัฐ และประเทศชาติตามมา ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกันจากทุกภาคส่วนในสังคมเข้ามาดูแลจัดการร่วมกัน เรียกว่าเป็น “สิทธิชุมชน” (Community Rights) โดยพื้นฐานแล้วสิทธิชุมชนเป็นสิทธิตามจารีตประเพณี (Customary Law) ก่อนที่รัฐธรรมนูญฯ จะเข้ามารับรองขึ้นเป็นสิทธิอย่างหนึ่งในรัฐธรรมนูญฯ การยอมรับการยอมรับกฎหมายจารีตประเพณีโดยกฎหมายรัฐธรรมนูญฯ นี้เป็นไปตามแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย (Legal Pluralism) ซึ่งยอมรับความหลากหลายของกฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายว่าย่อมมีที่มาจากแหล่งอื่น ๆ ได้ไม่จำกัดเฉพาะที่มาจากกฎหมายของรัฐ กฎหมายที่มีที่มาจากแหล่งอื่น ๆ นี้เป็นกฎหมายที่มีอยู่จริง ใช้บังคับได้จริงในรัฐร่วมกัน และมีบทบาทสัมพันธ์อยู่กับกฎหมายของรัฐ หรือกล่าวโดยสรุปได้ว่า พหุนิยมทางกฎหมายเป็นแนวคิดที่ถือว่ากลไกทางกฎหมายที่แตกต่างกันหลากหลายสำหรับปรับใช้กับกรณีปัญหาเดียวกันในสังคมหนึ่งๆ สิทธิชุมชนจึงเป็นสิ่งซึ่งชุมชนได้สร้างสมจากการปฏิบัติซ้ำ ๆ (เกณฑ์ด้านกายภาพ หรือ ภาวิสัย (Objective) เป็นวิถีชีวิตปกติประจำวัน โดยสมาชิกในชุมชนเชื่อและยอมรับว่าสิ่งนี้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับการได้หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือการร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมร่วมกันของชุมชน (เกณฑ์ด้านอัตวิสัย-subjective) สิทธิชุมชนจึงเป็นสิทธิที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์เพราะเป็นสิ่งที่มิใช่และเป็นจริง (Real) เป็นรูปธรรม (Concrete) เป็นสากล (universal)

พิสูจน์ซ้ำได้ (Provable) กล่าวคือ เป็นสิทธิตามกฎหมายที่มีความเป็นปฏิฐานนิยม (Legal Positivism) ไม่ใช่สิทธิตามธรรมชาติ (Natural Right) ตามสำนักแนวคิดกฎหมายธรรมชาติ (Legal Naturalism) ซึ่งแม้จะเป็นแนวคิดที่เอื้ออำนวยให้การมีและใช้กฎหมายสามารถก่อให้เกิดความเป็นธรรมตามความเป็นจริงในสังคมที่ซับซ้อนมากกว่า แต่ก็ได้รับการโจมตีในแง่การขาดความเป็นวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะไม่มีขอบเขตและความแน่นอน (ศักดิ์ณรงค์ มงคล, 2554)

สิทธิชุมชนเป็นเรื่องที่มีมาแต่ดั้งเดิมคู่กับวัฒนธรรม สังคมมานาน ต่อมาเกิดกลไกภาครัฐที่มีอำนาจมากขึ้น และเข้าไปดำเนินการจัดระบบ “สิทธิ” เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาด้วยการต่อสู้กับธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สิทธิ จึงเกิดขึ้นด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคม ด้วยการต่อสู้กับองค์กรต่าง ๆ และด้วยการเรียกร้องต่อสู้ กับอำนาจ “สิทธิชุมชน” ไม่อาจเกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีผู้คน และชุมชนที่ตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555)

ในปัจจุบันสังคมไทยเกิดปัญหาจากการออกมาเรียกร้องสิทธิกันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน สิทธิอยู่อาศัย ถ้าพิจารณาและทำการศึกษาอย่างละเอียดแล้ว ปัญหาพื้นฐานที่พบส่วนมากเป็นความขัดแย้งในการตีความหมาย หรือการเข้าใจความหมายของ “สิทธิ” รัฐธรรมนูญไทยในฉบับปัจจุบันจึงได้ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากร แต่เพราะชุมชนยังขาดความเข้าใจ และความคุ้นเคยอย่างมาก ทำให้ในทางปฏิบัติออกมาได้ไม่ชัดเจน แม้ว่าในปัจจุบันมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ เช่น กฎหมายป่าไม้ชุมชนแล้วก็ตาม พร้อม ๆ กับการผลักดันนโยบายเพื่อให้สิทธิกับเกษตรกรในรูปแบบอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เช่น นโยบายการปฏิรูปที่ดินแบบใหม่ แม้นโยบายต่าง ๆ จะสนับสนุนสิทธิชุมชนมากขึ้น แต่ก็ยังมีการละเมิดสิทธิชุมชนอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นแสดงถึงความเข้าใจถึงสิทธิในชุมชนยังไม่เพียงพอ ทั้งนี้ถ้าการเรียกร้องสิทธิของประชาชนถูกต้องภายใต้กรอบของกฎหมายแล้ว จะทำให้การปฏิบัติเป็นจริงขึ้น และไม่ได้เห็นผลเพียงแก่ชุมชนของตนเท่านั้น แต่เป็นประโยชน์ร่วมกันของสังคมอีก เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างยั่งยืน

ความหมายของ “สิทธิ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า อำนาจอันชอบธรรมซึ่ง “อำนาจ” ในทางสังคมวิทยาหมายถึง ความเป็นไปได้ที่บุคคลหนึ่งสามารถกำหนดให้อีกบุคคลหนึ่งกระทำตามความต้องการของตน โดยไม่คำนึงว่าอีกหนึ่งต้องการกระทำหรือไม่ หรือรู้สึกอย่างไร หรือตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายไว้ว่า ความสามารถทำหรือบันดาลให้เกิดสิ่งใดได้ แต่ทั้งนี้สิทธิไม่ใช่เพียงแต่เป็นอำนาจ เพราะถูกจำกัดด้วยความชอบธรรมทั้งตามกฎหมาย และกฎเกณฑ์ประเพณีในสังคม อาจารย์ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นั้น พื้นที่เหล่านั้นยังเป็นของรัฐ แต่อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาชุมชน ชุมชนสามารถที่จะออกกฎเกณฑ์ และระเบียบ

ต่าง ๆ เพื่อพิทักษ์สิทธิ และพื้นที่เหล่านั้นให้ยังคงอยู่ สิทธิชุมชนจะเกี่ยวข้องกับสิทธิอื่น ๆ ตามคดีที่มีอยู่ในเชิงคุณค่า เชิงศีลธรรมของสังคม สิทธิชุมชนจะซ่อนอยู่ในเรื่องสิทธิต่าง ๆ เช่น “สิทธิหน้าหมู่” คือ สิทธิของคนที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกันในป่า ในดินอะไรต่าง ๆ หรือว่าสิทธิในเรื่องของ “สิทธิการใช้” สิทธิเหล่านี้เกิดขึ้นตามหลักที่ว่า ทุกคนควรมีสิทธิในการยังชีพมีสิทธิในการที่จะมีชีวิตเป็นระบบ คุณค่าทางศีลธรรมและสิทธิชุมชนยังขยายตัวออกไปเกี่ยวข้องกับสิทธิอื่น ๆ ตามความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น สิทธิในความเป็นมนุษย์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิชุมชนจะเอื้อต่อการพัฒนาที่เป็นธรรมและยั่งยืน โดยสรุปแล้ว “สิทธิชุมชน” (Community Right) หมายถึง สังคมที่มีขอบเขตเป็นชุมชนซึ่งกลุ่มคนในสังคมมีความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมร่วมกัน โดยร่วมกันจัดสรรการใช้ทรัพยากร และมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งต้องเป็นการอันถูกต้องชอบธรรมตามกฎหมาย ประเพณี หรือข้อตกลงที่คนในสังคมได้ยึดถือตกลงร่วมกัน (สุรียา สมุทรคุปต์, 2536)

“สิทธิชุมชน” จึงมีอยู่ในแทบทุกชุมชน ที่จะปฏิบัติตามจารีตประเพณีดังเช่นเป็นกฎหมายของชุมชนมาช้านานพบโดยมากในชุมชนท้องถิ่น แต่ การเข้าใจถึง “สิทธิชุมชนตามจารีตประเพณี” ชุมชนส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าสิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิชุมชน หรือไม่เข้าใจว่าเป็นสิทธิของชุมชน ทำให้การเข้าถึงสิทธิชุมชนตามจารีตประเพณีไม่มีประสิทธิภาพนำไปสู่การใช้สิทธิที่เป็นรูปธรรมที่จะผลักดันสู่ภาครัฐในระดับประเทศได้ซึ่งเป็นระดับที่เหนือกว่าการใช้กันเองภายในชุมชน ดังเช่นชุมชนบางคำ ตำบลและเสม็ดที่ได้ใช้สิทธิชุมชนโดยขาดความเข้าใจทำให้การใช้สิทธิปกป้องผลประโยชน์ในทรัพยากรน้ำของชุมชนเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจท่องเที่ยวแบบที่เคยมีมาจากการนำทรัพยากรธรรมชาติเกาะเสม็ดไปใช้เพื่อการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ที่มีการลงทุนสูงตามนโยบายภาครัฐ ย่อมเป็นเรื่องที่ชุมชนมีสิทธิไม่ว่าจะเข้าใจหรือไม่ว่ากำลังใช้สิทธิชุมชนอยู่ (ศักดิ์ณรงค์ มงคล, 2554) ดังนั้นการเข้าใจและเข้าถึงสิทธิชุมชนเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้การเคลื่อนไหวใช้สิทธิชุมชนหรือใช้สิทธิอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับถึงความชอบธรรม และท้ายสุดทำให้เกิดความไม่มั่นใจในการใช้สิทธิเรียกร้องไม่ทราบถึงบทบัญญัติของกฎหมายใดเป็นพื้นฐานในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิ หรือไม่ทราบถึงกลไกของรัฐที่จะนำมาใช้ในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงเจตจำนงของชุมชนที่มีสิทธิที่จะกำหนดด้วยตนเอง (Self-determination) ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามพลวัตของชุมชน เช่น ชุมชน โดยรอบพื้นที่หนองหารที่แต่เดิมมีการใช้ทรัพยากรเพื่อการเกษตร และประมง มาสู่การใช้ทรัพยากรเพื่อการเกษตรและการประมงน้อยลงเรื่อย ๆ และใช้เป็นแหล่งอยู่อาศัยมากขึ้น ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้นตามลำดับ จนปัจจุบันมีเจตจำนงที่จะใช้ทรัพยากรพื้นที่โดยรอบเป็นที่อยู่อาศัยเป็นหลัก สังเกตได้จากมีการเรียกร้องสิทธิ

เหนือที่ดินทำกินจนเป็นข้อพิพาทกับภาครัฐจากการประกาศใช้กฎหมายพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตพื้นที่หวงห้ามรอบหนองหารขึ้นในปีพุทธศักราช 2484

การพิจารณาเจตจำนงของชุมชนก็เพื่อพิจารณาถึงแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ความเป็นจริงเป็นการยากที่จะให้เป็นแนวทางเดียวกันทั้งหมดเพราะกลุ่มของชุมชนมีความหลากหลายและแตกต่างกันทางความคิดที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ชุมชนมาบตาพุดนั้นเจตจำนงแต่เดิมมีอาชีพทำการประมง แต่ปัจจุบันประชากรส่วนหนึ่งก็มีเจตจำนงเชื่อมโยงกับโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเจตจำนงทั้งสองมีความแตกต่างกันจนในปัจจุบันเป็นการยากที่จะพิจารณาว่าเจตจำนงใดเป็นเจตจำนงหลักของชุมชนมาบตาพุด เพื่อป้องกันการใช้อำนาจของรัฐที่จะมีเหนือสิทธิของชุมชน รวมถึงสิทธิของบุคคลอันชอบธรรม เพราะจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่ยากจะหาข้อยุติลง ดังเช่นกรณีพื้นที่โดยรอบทะเลสาบหนองหาร หรือกรณีอุทยานแห่งชาติทับลานกับชุมชนทับลาน หรืออุทยานแห่งชาติวังน้ำเขียวกับชุมชนวังน้ำเขียว หรือกรณีอุทยานแห่งชาติเกาะเสม็ดกับชุมชนเกาะเสม็ด เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจบังคับของกฎหมายเพื่อยืนยันอำนาจรัฐ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชน อาจก่อให้เกิดการลุกขึ้นต่อสู้เรียกร้องสิทธิ แต่หากปล่อยให้ยาวนานต่อเนื่องเป็นเวลานานจนชุมชนเข้าใจว่าเป็นสิ่งถูกต้องไปโดยปริยาย และไม่คิดจะต่อสู้เรียกร้องต่อไป กลายเป็นปิดกั้นไม่ให้ชุมชนได้เรียนรู้ เข้าถึงการใช้สิทธิของตนไปในที่สุด

การที่รัฐใช้อำนาจทางกฎหมายเหนือชุมชนอย่างเคร่งครัดนี้ทำให้เกิดการปิดกั้นสิทธิชุมชนโดยโครงสร้างทางการปกครองไม่ว่าจะเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ตลอดจนส่วนท้องถิ่น เช่น ไม่ให้ความร่วมมือและไม่สนับสนุน ทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญของการเรียนรู้และเข้าถึงสิทธิชุมชน หรือแม้กระทั่งการกำหนดและออกนโยบายต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศ กฎหมาย ระเบียบต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนทำให้เป็นคติความต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ คติมาบตาพุด ที่ชุมชนออกมาฟ้องศาลปกครองให้มีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราวไม่ให้โรงงานต่าง ๆ ทำการได้เนื่องจากมาตรฐานทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งขัดต่อนโยบายของภาครัฐก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นถึงผลของการที่ภาครัฐกำหนดนโยบายโดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนที่มีต่อสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ไม่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับสิทธิของชุมชนได้นำไปสู่การเรียกร้องที่รุนแรงมากขึ้นตามลำดับ รวมถึงส่งผลกระทบต่อในวงกว้างมากขึ้นเช่น การปิดถนน การปิดล้อมศูนย์ราชการต่าง ๆ หรือกอดคั่นลักษณะต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธโครงการ, นโยบาย, หรือกฎหมายรัฐ จากการไม่มีการทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมของชุมชนและชุมชนไม่ไว้วางใจรัฐเพราะไม่ตอบสนองประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต้องรับผิดชอบร่วมกันระหว่างชุมชนกับภาครัฐ การเรียนรู้และทำความเข้าใจ

เข้าใจถึงสิทธิชุมชนไม่ว่าด้วยวิธีการใดให้ชุมชนสามารถเรียนรู้และเข้าใจจะเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดการใช้สิทธิได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ลักษณะสำคัญของสิทธิชุมชน

1) สิทธิชุมชน คือ ข้อตกลงกฎเกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคนร่วมกันจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคมและอื่น ๆ โดยกลุ่มคนดังกล่าว มีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน มีวัฒนธรรมที่ต้องร่วมกัน ทั้งนี้สังคมได้ตกลงสร้างกติกาข้อตกลงในการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม ข้อตกลงอาจกลายเป็นลายลักษณ์อักษร หรือกฎจารีตประเพณีซึ่งข้อตกลงเป็นเรื่องของการศึกษาเรียนรู้ทั้งภายในชุมชน รวมถึงภายนอกชุมชน ข้อตกลงดังกล่าวจึงมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม สิทธิชุมชนจึงมีขอบเขตที่กว้าง ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้

2) สิทธิชุมชนเป็นรูปแบบสิทธิเชิงซ้อน หมายถึง ภายใต้ข้อตกลงการจัดการร่วมกันของชุมชนจะมีสิทธิหลายประเภทแต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้ สิทธิการจัดการ ซึ่งสิทธิแต่ละประเภมีการปรับสร้างใหม่อยู่เสมอ และการซ้อนของสิทธิมีอยู่หลายระดับทั้งรูปแบบสิทธิและเจ้าของสิทธิ เช่น บางเงื่อนไขสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรบางประเภทอาจเป็นของรัฐ หรือของบุคคลในชุมชนแต่ละชุมชนมีสิทธิในการใช้

3) สิทธิชุมชนมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วม หมายถึงการให้ภายนอกเข้าร่วมสนับสนุน ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ราชการ และรัฐ สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิความเป็นเจ้าของแบบเบ็ดเสร็จ เช่น สิทธิรัฐที่เป็นเจ้าของใช้สิทธิตนเองกีดกันภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างสิ้นเชิง เห็นได้จากกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เศรษฐกิจชุมชน หรือการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องการการสนับสนุนจากชุมชนท้องถิ่น ประชาสังคม และรัฐ ซึ่งชุมชนได้สร้างเงื่อนไขกติกามีการควบคุมจากภายนอกเพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิชุมชน กล่าวได้ว่า สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้ที่อยู่ใกล้ดูแลทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเป็นอันดับแรก คนภายนอกจะมาอ้างสิทธิเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนเมืองมาอยู่เหนือการมีชีวิตอยู่ของชุมชนไม่ได้ ทำให้การลดหลั่นกันตามความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตและสังคม อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปสิทธิชุมชนมักมีลักษณะการมีส่วนร่วมจากภายนอกมากกว่ากีดกัน โดยหลักการสำคัญของ “การมีส่วนร่วม” คือ เป้าหมายของสิทธิชุมชน ไม่ใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะส่วนชุมชนเท่านั้น แต่ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของชุมชนด้วย

4) อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนวางอยู่บนหลักพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืน และความเป็นธรรม เห็นได้จากการจัดการป่า การจัดการน้ำ ต้องการให้สมาชิกมีส่วนร่วมเข้าถึงทรัพยากร และได้รับการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ก็ต้องอยู่บนพื้นฐานทรัพยากร

ที่ยั่งยืน การบริโภคให้หมดไปเป็นการทำลายทุนชีวิตของชุมชนโดยตรงซึ่งอุดมการณ์สิทธิชุมชน จะมุ่งประสิทธิภาพสูงสุดจากการใช้ทรัพยากร

5) สิทธิชุมชนบนเนื้อหาที่หลากหลาย ชุมชนจำนวนมากได้อาศัยทุนทางสังคมของตน สร้างระบบในการจัดการตนเอง เพื่อปรับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจหลายรูปแบบ เช่น สิทธิการจัดการ ทรัพยากร, สิทธิในที่อยู่อาศัย, สิทธิสตรีเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

6) สิทธิชุมชนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตย จากรากหญ้า สิทธิชุมชนเป็นการต่อสู้โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อไปสู่ความเป็นพลักษณ์ประชาธิปไตย หรือสังคมที่เคารพความหลากหลาย หรือมีนโยบายให้แต่ละท้องถิ่นตลอดจนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมให้ได้เสรีภาพของตนเอง ในการกำหนดกติกาของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ทรัพยากรตามภูมินิเวศวัฒนธรรมของตน ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคมด้วย รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนชุมชนให้มีเสรีภาพในการกำหนดกฎ กติกา ระบบสิทธิ การจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ วิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเอง และมีกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555)

กฎหมายไทยเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

ในประเทศไทยนั้นสิทธิชุมชนนั้นกฎหมายสูงสุดของประเทศได้บัญญัติให้สิทธิไว้ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้มีบทบัญญัติรับรอง “สิทธิในสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ” ของประชาชนเอาไว้ โดยทั้งนี้ได้มีการนำหลักการมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ นับตั้งแต่ฉบับปี พุทธศักราช 2517 เป็นต้นมา ซึ่งในปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการบัญญัติรับรองถึงการให้สิทธิดังกล่าวแก่ชุมชนไว้อย่างชัดเจนไว้ใน “มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ (2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ” และ “มาตรา 57 รัฐต้อง (2) อนุรักษ์ ฟื้นฟู บริหารจัดการและให้ใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามกฎหมายบัญญัติ” บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญนั้นก่อให้เกิดหน้าที่แก่รัฐที่จะต้องรับรองสิทธิดังกล่าว โดยจะต้องจัดการและบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม โดย “ชุมชน” ตามความหมายของรัฐธรรมนูญนั้นได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่บุคคล ชุมชน และชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น สิทธิชุมชนที่จะได้รับความรับรองคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญปัจจุบัน ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่เป็น กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันเท่านั้น แต่ต้องรวมถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตประเพณี ความเป็นอยู่ ผลประโยชน์หรือ

ใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอีกด้วย โดยหลักการของรัฐธรรมนูญมาตรา 43 มีเจตนารมณ์เพื่อรับรองสิทธิชุมชน ชุมชนท้องถิ่น เป็นการยอมรับบทบาทของชุมชนท้องถิ่น ศักยภาพความเข้มแข็ง และภูมิปัญญาของประชาชนในชุมชน ในการมีสิทธิและอำนาจร่วมกับรัฐ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

ทั้งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดจากเดิมที่กำหนดให้รัฐเป็นผู้บริหารทรัพยากรธรรมชาติของประเทศแต่เพียงลำพัง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นนั้น จะต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนที่เป็นมาตั้งแต่ในอดีต ดังเช่น การทำประมงพื้นบ้าน การจัดทำฝายหมูบ้านของชุมชนในภาคเหนือ รวมถึงประเพณีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีต่อธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การบวชป่า และการสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อการใช้ประโยชน์ การควบคุมดูแล การพัฒนาระบบ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างได้ผล หลักการดังกล่าวเป็นการยอมรับแนวคิด เรื่อง “สิทธิชุมชน” (Community Right) ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันตามธรรมชาติของมนุษย์ตั้งแต่ในอดีต โดยเริ่มแรกมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน และพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนหมู่บ้าน และตำบล สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในมาตรา 43 นั้นยังแบ่งได้เป็น 3 ประการได้แก่

- 1) สิทธิในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น รวมถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่าเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น
- 2) สิทธิในการมีส่วนร่วมกับรัฐจัดการ ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เช่น การจัดการป่าไม้ชุมชน และการจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นต้น
- 3) สิทธิในการที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เช่น การทำฝายทดน้ำชุมชน ในโครงการพระราชดำริ “โครงการแก้มลิง”

หลักการตามรัฐธรรมนูญมีเจตนารมณ์ เพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยพรรคแรกให้สิทธิแก่ปัจเจกชนทั่วไป ซึ่งมาจากแนวคิดเรื่องสิทธิในคุณภาพสิ่งแวดล้อม “เป็นสิทธิพื้นฐานของมนุษย์” ในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ตลอดจนการมีสิทธิมีส่วนร่วมกับชุมชนและรัฐในการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและพิทักษ์สิทธิดังกล่าวไว้ นอกจากนี้ยังเป็นหลักประกันว่าสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้นจะไม่สูญเสียไปถูกทำลายไปจากผลกระทบของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยกำหนดให้เจ้าของโครงการหรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้นมีหน้าที่ต้องทำการศึกษา และประเมินผลกระทบ

ที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงการหรือกิจกรรมนั้นก่อน และต้องผ่านการพิจารณาและให้ความเห็นประกอบจากกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องเป็นที่ยุติเสียก่อนจึงจะสามารถดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมได้ กล่าวคือ ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนก่อนดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมไว้ดังนี้

1) ทำการศึกษาและประเมินผลกระทบโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อม

2) ให้องค์กรอิสระ ซึ่งประกอบไปด้วยผู้แทนองค์กรเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอน ด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบการตัดสินใจ

นอกจากนี้ ยังให้สิทธิแก่ชุมชนในการฟ้องร้องหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่ไม่ได้มีการทำตามขั้นตอนในการศึกษา ตรวจสอบ และรับฟังความคิดเห็นดังกล่าว ซึ่งมาจากแนวคิดว่าคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน และประชาชนที่ได้รับมอบหมายให้รัฐเป็นผู้ดูแล ถ้ารัฐไม่กระทำหรือไม่สามารถกระทำหน้าที่ดังกล่าว ชุมชนหรือประชาชนผู้เป็นเจ้าของสิ่งแวดล้อมมีสิทธิฟ้องคดีเพื่อให้รัฐทำหน้าที่ดังกล่าวให้ถูกต้องได้ เช่น ฟ้องเทศบาลให้เพิกถอนใบอนุญาตก่อสร้างอาคารที่สร้างฝ่าฝืนต่อกฎหมายควบคุมอาคาร หรือ เพิกถอนใบอนุญาตประกอบการโรงงานจากการบำบัดน้ำเสียไม่ได้มาตรฐาน

5. กฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง

การทำกรเกษตรกับสิ่งแวดล้อมนั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้เพราะการเกษตรต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน และน้ำซึ่งในปัจจุบันที่ทำในลักษณะเชิงเดี่ยวนั้นก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรดินที่เสื่อมโทรม ลงนานาประเทศมีการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เริ่มให้ความร่วมมือมีการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศเกี่ยวกับการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์โดยเริ่มมาจาก ทศวรรษที่ 1970 ในการประชุมระหว่างประเทศที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ในเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) และในปี ค.ศ. 1983 สหประชาชาติได้จัดตั้งคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนา กับสิ่งแวดล้อม ต่อมาคณะกรรมการชุดดังกล่าวได้จัดทำเอกสารเผยแพร่ที่มีความสำคัญมากฉบับหนึ่งชื่อว่า Our Common Future ที่ได้เรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางการพัฒนาให้มีลักษณะปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากขึ้น และว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ (Sustainable development) เอกสารฉบับนี้ทำให้เกิดการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations

Conference on Environment and Development : UNCED) หรือการประชุม The Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 ซึ่งในการประชุมดังกล่าวผู้แทนนานาชาติรวมทั้งประเทศไทยได้ร่วมลงนามและรับรองเอกสารที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารแผนพัฒนาที่ 21 (Agenda 21) เพื่อสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลก แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบายของภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมของไทยดังนี้ (กระทรวงการต่างประเทศ, 2537)

ข้อที่ 10 การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน (Managing Land Sustainable) ที่มีวัตถุประสงค์ให้ใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืนโดยเลือกทางที่เหมาะสมที่สุดในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเข้ากับการคุ้มครองและส่งเสริมความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ต้องดำเนินการในเรื่องการจัดการพื้นที่คุ้มครองในเรื่องสิทธิทรัพย์สินส่วนตัว สิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการถือครองที่ดินด้วย โดยมีข้อเสนอแนะให้รัฐบาลปรับปรุงและบังคับใช้กฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่สนับสนุนการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืนควบคุมการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เกิดผลผลิตในการเพาะปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ

ข้อที่ 12 การแก้ไขปัญหาการแปรสภาพเป็นทะเลทรายและความแห้งแล้ง (Combating Desertification and Drought) การแปรสภาพเป็นทะเลทรายเป็นกระบวนการที่พื้นดินเสื่อมโทรมลง อันเป็นผลจากการผันแปรของสภาพภูมิอากาศและจากกิจกรรมของมนุษย์ ผลกระทบทำให้เพาะปลูกพืชไม้ได้ การผลิตอาหารลดน้อยลง เกิดความยากจนและขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรง การหยุดยั้งไม่ให้พื้นที่แห้งแล้งขยายตัวออกไป คือ การใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยเฉพาะการเพาะปลูก จะต้องปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมเป็นที่ยอมรับในทางสังคม และมีความเหมาะสมทางเศรษฐกิจ แนวทางแก้ไขที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การปลูกต้นไม้และพรรณพืชชนิดต่าง ๆ ที่ช่วยดูดน้ำและบำรุงรักษาคุณภาพของดิน และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ได้อีกด้วย เช่น เป็นอาหาร เป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ เป็นอาหารสัตว์ เป็นต้น แนวทางแก้ไขนั้นรัฐบาลควรจะนำเอาแผนการใช้ที่ดินระดับชาติและการจัดการทรัพยากรน้ำในลักษณะยั่งยืนมาใช้ วิธีการเพาะปลูกไม่ยั่งยืน ประชาชนควรได้รับการฝึกอบรมในเรื่องการอนุรักษ์ดินและน้ำ

ข้อที่ 14 การเกษตรอย่างยั่งยืนและการพัฒนาชนบท (Sustainable Agriculture and Rural Development) ผลผลิตอาหารจากพื้นที่การเกษตรได้ลดลงอย่างมาก จากปัญหาต่าง ๆ เช่น การกัดเซาะและพังทลายของดิน และการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินกำลังเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นในทุก ๆ ประเทศ การเกษตรจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการ โดยวิธีการเพิ่มผลผลิต ในขณะที่ต้องรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นต่ออาศัยการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเกษตร ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนในชนบท รัฐบาล ธุรกิจเอกชน และ

ประชาคมโลก ประชาชนจำเป็นต้องได้รับคำแนะนำและฝึกอบรมในการใช้เทคโนโลยี และเรื่องระบบการเพาะปลูกที่ช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน ในขณะที่เพิ่มผลผลิต เช่น การปลูกพืชหมุนเวียน วนเกษตร การปลูกพืชผสมผสาน เป็นต้น

ข้อที่ 15 การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (Conservation of Biological Diversity) การเกษตรขึ้นอยู่กับความหลากหลายทางชีวภาพและความเปลี่ยนแปลงของยีนส์ หรือหน่วยพันธุกรรม ชนิดพันธุ์ ประชากร และระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิต การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของโลกส่วนใหญ่มาจาก การเก็บเกี่ยวผลผลิตที่มากเกินไป (Over-harvesting) ทำให้เป็นภัยคุกคามอย่างรุนแรงต่อการพัฒนา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องดำเนินการที่เด็ดขาดและเร่งด่วน เพื่ออนุรักษ์และบำรุงรักษาโดยภาครัฐควรจัดทำกลยุทธ์ของประเทศในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และรวมเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์การพัฒนาประเทศโดยรวม ทำการวิจัยระยะยาวเกี่ยวกับความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีต่อระบบนิเวศทั้งในแง่เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และควรให้การสนับสนุนวิธีการแบบดั้งเดิมในการเกษตร ซึ่งสามารถเพิ่มพูนความหลากหลายทางชีวภาพ นำชุมชนเข้าเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการ

การที่การทำเกษตรที่ใช้สารเคมีในปัจจุบันทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของที่ดิน (Land Degradation) มีผู้ให้คำนิยาม/ความหมายไว้หลายอย่าง ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ในที่นี้จึงยกความหมายหรือคำนิยามความของหลายองค์กร หรือสถาบัน ตัวอย่างเช่น องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization: FAO, 2532) (อ้างถึงใน พิพัฒน์, 2533) ดังนี้ ความเสื่อมโทรมของที่ดินหมายถึง การเสื่อมกำลังการผลิตพืช ในเชิงปริมาณ หรือคุณภาพหรือทั้งสองอย่างของที่ดิน อันเป็นผลมาจากการชะล้างดินโดยน้ำหรือลม ดินเค็ม ดินชุ่มน้ำ การที่พืชดูดเอาธาตุอาหารจากดินไปใช้ในการเจริญเติบโตแล้ว ตัด หรือเก็บเกี่ยวออกไป การสูญเสียโครงสร้างที่ดีของดิน การเป็นทะเลทรายและที่สำคัญก็คือ พื้นที่ที่ทิ้งร้างที่ปล่อยว่างเปล่าไว้ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ก่อให้เกิดมลภาวะแก่สิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก การเสื่อมโทรมของดินมีผลโดยตรงต่อเกษตรและป่าไม้ นอกจากทำให้ผลผลิตลดลงแล้วยังทำให้ความสมดุลของน้ำในธรรมชาติถูกทำลาย นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจ รวมทั้งสภาพแวดล้อมตลอดจนอุตสาหกรรม และพาณิชย์ก็ถูกกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน อาทิ การเกิดน้ำท่วม หรือการที่ตะกอนดินลงไปทับถมในแม่น้ำ หรือเขื่อน และยังมีผู้ให้คำนิยามไว้อีกหลายความหมาย ได้แก่ อัยญาพร และเนาวรัตน์ (2543) กล่าวว่าในอนุสัญญาต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย (Convention to Combat Desertification: CCD) ซึ่งยกร่างโดย คณะกรรมการที่ แต่งตั้งจากการประชุม สมัชชาสภามติสหประชาชาติ (The United Nation General Assembly) สมัยที่ 47 ณ.ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2535 อนุสัญญาดังกล่าวมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 26 ธันวาคม 2539 และมีประเทศที่ให้สัตยาบัน

อนุสัญญาแล้ว 117 ประเทศรวมถึงประเทศไทยด้วย อนุสัญญาดังกล่าวได้ให้คำนิยามความ ความเสื่อมโทรมของที่ดิน (Land degradation) ไว้ว่าหมายถึง การลดลง หรือ สูญเสียไปของกำลังผลิต ทางด้านชีวภาพและเศรษฐกิจ รวมไปถึง การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เกษตรน้ำฝน (Reined cropland) เกษตรชลประทาน (Irrigated cropland) พุ่มหญ้าเลี้ยงสัตว์ (Range or pasture) และพื้นที่ป่าไม้ (Forest and Woodlands) ในเขตแห้งแล้ง ถึงแห้งแล้งและกึ่งร้อน อันเนื่องมาจาก กิจกรรมการใช้ที่ดินหรือกระบวนการต่าง ๆ อันเกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ รวมทั้งรูปแบบ การตั้งถิ่นฐาน และการดำรงชีพของมนุษย์ และลักษณะความเสื่อมโทรมของที่ดินที่เกิดขึ้น อาทิเช่น การชะล้างพังทลายของดินที่เกิดจากลม และ/หรือน้ำ ความเสื่อมโทรมในด้านคุณสมบัติทาง กายภาพ เคมีและ ชีวภาพ หรือกำลังการผลิตผลิตทางเศรษฐกิจของทรัพยากรดิน และ การสูญเสีย พืชพรรณโดยธรรมชาติ เป็นต้น

นอกจากปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ทั้งโลกให้ความสนใจจนเกิดเป็นสนธิสัญญา ระหว่างประเทศดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผลผลิตทางการเกษตรก็เป็นสิ่งสำคัญเพราะปัญหาด้านสุขภาพ ของผู้บริโภคปัจจุบันทั่วโลกก็ให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน การเกษตรอินทรีย์ ที่เป็นคำตอบ สำคัญในการแก้ไขปัญหาทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมและด้านสุขภาพของผู้บริโภคจึงถูกพัฒนาขึ้นมา เป็นมาตรฐานสากล เริ่มมาจากการก่อตั้ง สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movement-IFOAM) เมื่อปี 2515 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม ให้เกิดการพัฒนาระบบการเกษตรอินทรีย์ในระดับโลก ซึ่งบทบาทของ IFOAM คือ การกำหนด มาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการเกษตรอินทรีย์ (IFOAM Basic Standards) ที่มีขอบเขตการตรวจสอบ และรับรองแบ่งได้ดังต่อไปนี้

1) การตรวจสอบและรับรองการปลูกหรือรับรองฟาร์มเป็นการตรวจสอบและรับรอง กระบวนการผลิตในฟาร์มอินทรีย์ ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ เมล็ดพันธุ์และปัจจัยที่ใช้ผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ เป็นอินทรีย์หรือไม่ มีการตัดต่อพันธุกรรมหรือไม่ เป็นต้น ไปจนถึงการใช้ปัจจัยในการผลิต เช่น ใช้ ปุ๋ยอะไรเป็นปุ๋ยเคมีหรือไม่ วิธีการดูแลรักษา บำรุงดินอย่างไร ป้องกันศัตรูพืชอย่างไร เป็นต้น

2) การตรวจสอบและรับรองการจัดการผลิตและแปรรูป ตั้งแต่แหล่งที่มาของวัตถุดิบ กรรมวิธีการแปรรูป การบรรจุ ฯลฯ ต้องเป็นวิธีการทางอินทรีย์ที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้วย

ด้วยข้อกำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ขั้นต่ำในระดับสากล รวมทั้งข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ จะทำให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจได้ว่าผลผลิตเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองปลอดภัยจากสารพิษ เจือปนอย่างแท้จริง

และยังมีหน่วยงานรัฐบาลระหว่างประเทศที่กำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ คือ Codex Alimentarius Commission จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2505 ในลักษณะกรรมการร่วมระหว่างองค์การ

อาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nation – FAO) และองค์การอนามัยโลก (World Health Organization – WHO) เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการทำมาตรฐานความปลอดภัยด้านอาหาร ได้กำหนดเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ คือ Codex Guidelines on the Production, Processing, Labeling and Marketing of Organically Produced Foods มีเป้าหมายเพื่อนิยามความหมายคำว่า เกษตรอินทรีย์ (Organic) เพื่อให้เกิดการค้าอย่างเป็นธรรม ซึ่งไม่ใช่เกณฑ์มาตรฐานในการตรวจรับรองแต่เป็นเกณฑ์เพื่อให้รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ที่ต้องการจัดทำข้อกำหนดและกฎระเบียบเกษตรอินทรีย์ใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดทำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศตนเองภายใต้บริบทของประเทศตน

จากกฎหมายระหว่างประเทศข้างต้นที่มีผลผูกพันประเทศสมาชิกทำให้หลายประเทศได้ออกกฎหมายเกษตรอินทรีย์เฉพาะขึ้นดังนี้

5.1 สหภาพยุโรป (European Union)

สหภาพยุโรปมีการปฏิรูประบบนโยบายทางการเกษตรเพื่อพัฒนาแนวทางช่วยเหลือเกษตรกร หรือ Common Agriculture Policy (CAP) เมื่อปี 2003 โดยมีการนำระบบ “Cross-compliance” มาใช้ ซึ่งเป็นระบบจ่ายเงินช่วยเหลือเกษตรกรภายใต้เงื่อนไขมาตรฐานสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยด้านอาหาร สุขภาพของพืชและสัตว์ สวัสดิภาพสัตว์ ตลอดจนข้อกำหนดในการรักษาที่ดินให้อยู่ในกรอบการดำเนินการทางการเกษตรและสิ่งแวดล้อมที่ดี (Good agricultural and environment condition : GAEC) นโยบายของ CAP ดังกล่าวยังบังคับให้ประเทศสมาชิก EU ต้องจัดตั้งระบบให้คำแนะนำแก่เกษตรกรเกี่ยวกับการจัดการฟาร์มและที่ดิน หรือ Farm Advisory System : FAS ซึ่งหมายถึง องค์กร ผู้ประกอบการภาครัฐและหรือเอกชนที่ทำหน้าที่ให้บริการความช่วยเหลือด้านการเกษตรแก่เกษตรกรในประเทศสมาชิก โดยบริการในรูปแบบให้คำแนะนำและประเมินความสามารถของเกษตรกรแต่ละรายให้สามารถปฏิบัติตามข้อบังคับของ Cross-compliance ที่ถือเป็นขอบเขตขั้นต่ำและวัตถุประสงค์ของ FAS เช่น การใช้ปุ๋ยหรือสารปราบศัตรูพืช เพราะถ้าเกษตรกรสามารถปฏิบัติตามข้อบังคับเหล่านี้จะได้รับเงินช่วยเหลือด้านเกษตรกับสิ่งแวดล้อม (Agri-environment payment)

แนวทางดังกล่าวประเทศไทยควรศึกษานำมาประยุกต์โดยจัดตั้งเป็นหน่วยงานช่วยเหลือด้านเกษตรขึ้นและทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือให้ความรู้ความเข้าใจแก่เกษตรกรเกี่ยวกับข้อบังคับต่าง ๆ และชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของนโยบาย ตลอดจนให้คำแนะนำแก่เกษตรกรอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ของเกษตรกรแต่ละราย ที่จะนำไปสู่ผลดีต่อสิ่งแวดล้อมและทำให้เกิดการเกษตรอย่างยั่งยืน (Sustainable Agriculture) ที่เป็นการนำไปสู่การเกษตรอินทรีย์ (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2560, ออนไลน์)

EU Council Regulation No 834/2007 on organic production and labeling of organic products โดยมีสาระสำคัญดังนี้

- 1) ขอบเขตของกฎระเบียบนี้ครอบคลุมผลผลิตทางการเกษตร
- 2) อาหารจะระบุว่าเป็นอินทรีย์ได้ต้องมีส่วนผสมของพืชที่ใช้เป็นอินทรีย์ ร้อยละ 95
- 3) ห้ามใช้ พืชที่ตัดต่อพันธุกรรม (GMO) ในการผลิต
- 4) ต้องใช้ตราสัญลักษณ์สหภาพยุโรปแบบบังคับ

นอกจากนี้บททั่วไปของการทำฟาร์มอินทรีย์ต้องทำตามดังนี้ (Regulation 834/2007 Preamble 13) ต้องตั้งการหมุนเวียนแบบปิดและลดการใช้ปัจจัยภายนอกสำหรับกระบวนการผลิตพืชและสัตว์ โดยคำนึงถึงระบบนิเวศธรรมชาติ และความสมดุลของระบบนิเวศท้องถิ่น กฎหมายนี้เน้นความจำเป็นสำหรับความหลากหลายทางชีวภาพ และการปลูกพืชหมุนเวียนโดยบัญญัติไว้ว่า “essential elements of the organic plant production management system are soil fertility management, choice of species and varieties, multiannual crop rotation, recycling organic materials and cultivation techniques” กล่าวคือ ความสำคัญของการจัดการระบบการผลิตพืชอินทรีย์ก็คือการจัดการบำรุงดิน, การเลือกพันธุ์พืชและหลากหลาย, ปลูกพืชหมุนเวียนหลายชนิด, หมุนเวียนอินทรีย์สาร และเทคนิคการเก็บเกี่ยว และมาตรา 5 ของบทกฎหมายนี้ยังกล่าวถึงการปลูกพืชหมุนเวียนโดยอยู่บนพื้นฐานของการปลูกพืชตระกูลถั่ว และพืชที่เป็นปุ๋ย (Environmental impacts of crop rotation in EU final report, 2010)

5.2 สหรัฐอเมริกา

การจะนำสินค้าเข้าสู่ตลาดสหรัฐอเมริกาโดยปิดฉลากสินค้าอินทรีย์จะต้องผ่านการรับรองและมีใบประกาศนียบัตรรับรองจากกระทรวงเกษตรสหรัฐอเมริกา หรือองค์กรที่ได้รับรองจากกระทรวงเกษตรสหรัฐอเมริกาซึ่งต้องเป็นสินค้าดังต่อไปนี้คือ สินค้าต้องมีส่วนผสมของ Organic 100 เปอร์เซนต์ ซึ่งต้องเป็นการผลิตตามหลักการของเกษตรอินทรีย์ตาม Organic Foods Production Act เช่น การปลูกพืชหมุนเวียนที่มีการกำหนดเป็นมาตรฐาน ใน Code of Federal Regulation /CFR 7 มาตรา 205 ที่เกษตรกรผู้ผลิตต้องใช้วิธีการทางการเกษตรที่จะเป็นการจัดการให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน และสารอาหารของพืช ผ่านการปลูกพืชหมุนเวียน ทั้งยังมีมาตรฐานในการบริหารจัดการศัตรูพืช โรคพืชโดยลดผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งแวดล้อม โดยประเทศสหรัฐอเมริกามีการใช้มาตรการ Cross-compliance เช่นเดียวกับสหภาพยุโรป แต่อยู่ในขอบเขตของวิธีการอนุรักษ์ดินและพื้นที่ชุ่มน้ำ ใน Soil Conservation Act กลไกของ Cross-compliance มีเงื่อนไขมาตรฐานขั้นต่ำต้องการให้เกษตรกรปกป้องและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกับพื้นที่ที่อ่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะมีสิทธิในการรับเงินช่วยเหลือด้านการเกษตร กลไกเช่นนี้ใช้เป็นหลักในการควบคุมการชะ

ล้างพังทลายของดิน (Soil Erosion) โดยการจูงใจเกษตรกรให้ยอมรับวิธีการที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่ที่มีความเปาะบางด้านสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้กฎหมายมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศสหรัฐอเมริกาหรือแต่ละมลรัฐนั้นจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรอินทรีย์อีกหลายฉบับที่นับเป็นพื้นฐานของการเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ Soil Conservation Act ซึ่งมีเนื้อหาในการป้องกันการพังทลายและการชะล้างหน้าดิน รวมไปถึงถึงความเสื่อมโทรมของดิน โดยกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของที่ดินแปลงนั้น เกษตรกรจึงต้องมีวิธีการทำการเกษตรที่อนุรักษ์ดินเพื่อให้สินค้าเกษตรของตนได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เช่น วิธีการปลูกพืชหมุนเวียน เป็นต้น กฎหมายฉบับดังกล่าวยังมีกรนำกลไกของ Cross-compliance มาใช้จูงใจให้เกษตรกรทำการอนุรักษ์ดินภายใต้เงื่อนไข แลกกับการได้รับเงินช่วยเหลือทางการเกษตร

กฎหมายฉบับนี้มีที่น่าสนใจคือรัฐไม่ได้เข้าควบคุมสั่งการแต่ให้เน้นการจัดการที่ใช้มาตรการทางเศรษฐศาสตร์ และการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมผ่านตัวแทนที่เลือกในท้องถิ่น โดยหน่วยงานที่ตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการมีอำนาจในการช่วยเหลือจัดเตรียมและดำเนินการตามแผน และประสานงานความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับประชาชนและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเท่านั้น ทำให้กฎหมายดังกล่าวมีประสิทธิภาพในการจัดการการชะล้างพังทลายของดิน ได้มากถึงร้อยละ 65 ของพื้นที่ที่เกิดการชะล้างพังทลายของดิน ภายใต้กฎหมาย Agricultural Service Board Act

5.3 ประเทศแคนาดา

ประเทศแคนาดาไม่มีกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวกับการเกษตรอินทรีย์ในระดับมลรัฐ มีเพียงที่เรียกว่า Organic Production Systems – General Principles and Management Standards หรือ the Canadian Organic standard ซึ่งมีระบบการรับรองมาตรฐานและการติดตาม โดยหน่วยงานตรวจสอบอาหารของแคนาดา มีการให้นิยามของ ผลผลิตอินทรีย์ว่าเป็นระบบแบบองค์รวมในการเพิ่มประสิทธิภาพและความเหมาะสมกับความหลากหลายในชุมชนภายในระบบนิเวศ รวมถึง อินทรีย์สารในดิน, พืช, ปศุสัตว์และ ประชาชน กฎหมายฉบับนี้ยังมีวัตถุประสงค์หลักในการพัฒนาองค์กรผู้ผลิตสินค้าอินทรีย์ที่ยั่งยืน และกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม โดยสอดคล้องกับ มาตรฐานสากลของสหประชาชาติ หรือ Codex Alimentarius Guidelines ได้แก่ (Organic agriculture and the law – FAO)

- 1) ปกป้องสิ่งแวดล้อม, ลดดินเสื่อมโทรม และพังทลาย, ลดมลพิษปนเปื้อน, เพิ่มประสิทธิภาพผลผลิตชีวภาพ และส่งเสริมสุขภาพ;
- 2) รักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินในระยะยาวโดยเพิ่มประสิทธิภาพของชีววิถีในดิน
- 3) รักษาความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศ
- 4) นำวัตถุดิบและทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ให้ได้มากที่สุดที่เป็นไปได้ภายในองค์กร

5) เอาใจใส่ในสุขภาพและความต้องการของปศุสัตว์

6) เตรียมผลิตภัณฑ์อินทรีย์ด้วยวิธีการที่ระมัดระวังเพื่อรักษาคุณภาพที่สำคัญและเป็นประโยชน์ในทุกกระบวนการผลิต

7) กำเนียงถึงการทดแทนทรัพยากรในท้องถิ่นมาบริหารจัดการในระบบเกษตรกรรม

จากหลักเกณฑ์สากลก็นำไปออกกฎหมายที่สอดคล้องกับการเกษตรอินทรีย์ของตนเองตามบริบทของพื้นที่ดังเช่น กฎหมายการเกษตรหมุนเวียน Agricultural Crop Rotation Act 2008 ที่ให้มีการปลูกพืชหมุนเวียนและรับผิดชอบต่อการบริหารจัดการที่ดิน โดยมีวัตถุประสงค์คือ

- 1) รักษาและเพิ่มแหล่งน้ำผิวดินโดยการลดการพังทลายและชะล้างหน้าดิน
- 2) รักษาและเพิ่มแหล่งน้ำใต้ดิน
- 3) รักษาและเพิ่มคุณภาพดิน และ
- 4) เพื่ออนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดิน

กฎหมายฉบับดังกล่าวออกมาในลักษณะการควบคุม โดยมีผู้ตรวจสอบมาทำการตรวจสอบเจ้าของที่ดินและเจ้าของที่ดินต้องให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ผู้ตรวจสอบผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือ หรือฝ่าฝืนไม่ทำการปลูกพืชหมุนเวียนปกคลุมที่ดินจะมีโทษปรับตามกฎหมาย ซึ่งมีคำพิพากษาของศาลตัดสินว่ากฎหมายการปลูกพืชหมุนเวียนนั้นไม่ได้เป็นการขัดต่อสิทธิและเสรีภาพของคนแคนาดา (CBC News Posted, 2016, Online)

จากกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นถึงนโยบายและหลักการที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของตนเอง ซึ่งมีทั้งในรูปแบบของการส่งเสริม สนับสนุน ไปจนถึงการควบคุม และลงโทษ ซึ่งประเทศไทยมีความเหมาะสมสำหรับการทำการเกษตรอินทรีย์ ประกอบกับมีนโยบายส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์อยู่แล้ว หากแต่เพียงกฎหมายที่จะทำให้การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยเป็นรูปธรรมและช่วยเหลือเกษตรกรได้อย่างแท้จริง การนำกฎหมายต่างประเทศมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้เป็นลักษณะต้นแบบของกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาถึงรายละเอียดบริบทต่าง ๆ ประกอบเปรียบเทียบกับของประเทศไทยเพื่อให้ได้รูปแบบมาตรการส่งเสริมที่เหมาะสมกับประเทศไทย

6. นโยบายและกฎหมายภายในประเทศไทยที่เกี่ยวข้อง

การเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่ภาครัฐให้ความสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรทั้งทางด้านนโยบายและด้านกฎหมายเพื่อให้เกษตรกรมีความมั่นคงในอาชีพอันเป็นการสร้างเสถียรภาพให้แก่ประเทศ นอกจากนี้ทางด้านเศรษฐกิจการเกษตรกรรมนั้นเปรียบเสมือนแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของประเทศและของโลก ผลผลิตทางการเกษตรจึงต้องเพียงพอต่อความต้องการ

ของผู้บริโภค และที่สำคัญผลผลิตต้องมีคุณภาพปลอดภัยต่อผู้บริโภคทำให้ประเทศไทยมีความมั่นคงทางด้านอาหาร และคำนึงถึงสุขภาพอนามัยของผู้บริโภคด้วย ทั้งนี้การทำเกษตรกรรมเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ตรงต่อความต้องการดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ดีเพราะถ้าหากทำการเกษตรที่ไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมโดยการนำสารเคมีมาใช้ในการเกษตรกรรมไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิต หรือกำจัดศัตรูพืชย่อมจะทำให้สิ่งแวดล้อมเสียไปท้ายที่สุดผลผลิตที่ได้ก็ไม่มีคุณภาพ และยังทำให้เกิดการปนเปื้อนสารเคมีในผลผลิตซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้บริโภค จะกล่าวได้ว่า การเกษตรกับสิ่งแวดล้อมนั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทางภาครัฐจึงให้ความสำคัญโดยมีการออกเป็นนโยบายและข้อกฎหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

6.1 ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 – 2580

โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฯ มาตรา 65 กำหนดให้รัฐต้องจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เป็นพลังผลักดันรวมกันไปสู่เป้าหมายตามวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งหัวข้อของผู้วิสัยนั้นต้องการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์โดยจัดทำรูปแบบกฎหมายส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์เป็นต้นแบบ ให้สอดคล้องตามยุทธศาสตร์ชาติหลายประเด็นดังนี้

ยุทธศาสตร์ชาติด้านสร้างความสามารถในการแข่งขัน

ประเด็นการเกษตรสร้างมูลค่า เพราะประเทศไทยเป็นหนึ่งในผู้ผลิตสินค้าเกษตรในเวทีโลกด้วยพื้นฐานทางพืชเกษตรเขตร้อน และมีข้อได้เปรียบด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่สามารถพัฒนาต่อยอดโครงสร้างทางธุรกิจการเกษตรด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่มเน้นเกษตรคุณภาพสูงและขับเคลื่อนการเกษตรด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม ที่ให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลิตภาพการผลิตทั้งเชิงปริมาณและมูลค่า และความหลากหลายของสินค้าเกษตร เพื่อรักษาฐานรายได้เดิมและสร้างฐานอนาคตใหม่ที่สร้างรายได้สูง ทั้งเกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่น เกษตรปลอดภัย เกษตรชีวภาพ เกษตรแปรรูป และเกษตรอัจฉริยะ เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

ด้านการเกษตรปลอดภัย สร้างความตระหนักแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภคในเรื่องความสำคัญของมาตรฐานระบบการจัดการปลอดภัยของอาหาร ชูใจและวางกรอบให้เกษตรกรและผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับมาตรฐาน และเข้าสู่ระบบมาตรฐานการจัดการคุณภาพทางการเกษตรที่ได้รับรองจากสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งให้ความรู้เกษตรกรด้านกระบวนการผลิตตามมาตรฐานสากลเพื่อมุ่งไปสู่การเลิกใช้สารเคมีในภาคการเกษตร การเพิ่มพื้นที่

และปริมาณการผลิตเกษตรอินทรีย์ในระยะต่อไป โดยส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เกษตรกร ในการทำเกษตรปลอดสาร และเปลี่ยนผ่านไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนสนับสนุนกลไกทาง การตลาดแก่เกษตรกรที่ต้องการทำการเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาระบบการตรวจรับรองคุณภาพและ มาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย รวมถึงระบบตรวจสอบย้อนกลับ สำหรับการตรวจสอบที่มา ของสินค้าในทุกขั้นตอนให้เป็นไปตามมาตรฐานอันเป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ

ยุทธศาสตร์ชาติด้านสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ประเด็นการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนเศรษฐกิจสีเขียว มุ่งเน้นการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจให้เติบโตและมีความเป็นธรรมบนความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพ สิ่งแวดล้อมที่ดี ด้วยเศรษฐกิจฐานชีวภาพ นำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิต เพิ่มความเป็นธรรมทาง สังคม สามารถลดความเสี่ยงของผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและลดปัญหาความขาดแคลนของ ทรัพยากรลงได้ โดยมีเป้าหมายสู่สังคมที่มีระดับคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้นแต่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่ำลงผ่านแนวทางและมาตรการต่าง ๆ เช่น การบริโภคและการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพิ่มพื้นที่สีเขียวและป่าไม้ รักษาฐานทรัพยากรสัตว์ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งเสริมให้ สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดีขึ้น คนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความเอื้ออาทร และเสียสละเพื่อ ผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ

ด้านเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจชีวภาพให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน โดยส่งเสริมและสร้างเศรษฐกิจฐานชีวภาพอุบัติใหม่ ในหัวข้อต่อไปนี้

1) ส่งเสริมการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน โดยส่งเสริมการบริโภคและการผลิตสีเขียวที่ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคและการ ผลิตวิถีคิดและวิถีชีวิตของบุคคลและองค์กรให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดคุ้มค่าและมี ประสิทธิภาพมากที่สุด การสร้างจิตสำนึกในการผลิตที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและ พฤติกรรมการบริโภคอย่างพอเพียงและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การใช้กลไกทางเศรษฐศาสตร์และ มาตรการทางสังคมจูงใจผู้บริโภคและผู้ผลิต การสร้างระบบและกลไกเฝ้าระวัง ติดตาม ตรวจสอบ และควบคุมมลพิษและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงการจัดการการปล่อยมลพิษจากการผลิต เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจควบคู่กับการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมีมลพิษต่ำโดยกระบวนการ ผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีระบบจัดการของเสียจากแหล่งกำเนิดมลพิษทุกประเภทที่เพียงพอ และมีจัดการมลพิษได้เป็นไปตามมาตรฐาน มีการบังคับใช้กฎหมายกับผู้ประกอบการอย่าง เคร่งครัด รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน การเพิ่มศักยภาพการผลิต การใช้ และ การตลาด ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกและเข้าถึงองค์ความรู้ด้านพลังงาน พร้อมทั้งส่งเสริมการ

จัดซื้อจัดจ้างสีเขียวทั้งระบบ ซึ่งรวมถึงการสนับสนุนให้ทุกหน่วยงานของรัฐมีการจัดซื้อจัดจ้างสินค้าและบริการที่ได้รับการรับรองผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมให้ภาคเอกชนใช้สินค้าและบริการจากผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการบริโภคอย่างยั่งยืน

2) พัฒนาพื้นที่เมือง ชนบท เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ มุ่งเน้นความเป็นเมืองที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง มีข้อกำหนด รูปแบบ และกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการใช้พื้นที่ตามศักยภาพและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการพัฒนา “เมืองน่าอยู่ ชนบทมั่นคง เกษตรยั่งยืน อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ” โดยให้ความสำคัญกับการจัดทำแผนผังภูมินิเวศ พัฒนาพื้นที่ต้นแบบในทุกจังหวัดอย่างยั่งยืน ลดการปล่อยมลพิษและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมเกษตรอัจฉริยะ สวงวนรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(1) จัดการมลพิษที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสารเคมีในภาคการเกษตรทั้งระบบ ให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล โดยปรับปรุงมาตรฐานสิ่งแวดล้อมของประเทศตามมาตรฐานสากล และใช้บังคับมาตรฐานสิ่งแวดล้อมด้านดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพ อันเกิดจากโครงการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ มีการพัฒนาและใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี เอลดมลพิษ และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

3) พัฒนาความมั่นคงน้ำ พลังงาน และเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นพัฒนาระบบจัดการน้ำทั้งระบบ เพื่อให้เกิดความมั่นคง เพิ่มผลิตผลในเรื่องการจัดการและการใช้น้ำทุกภาคส่วนดูแลภัยพิบัติจากน้ำทั้งระบบ พัฒนาความมั่นคงทางพลังงานอย่างเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ให้เป็นฐานการผลิตอาหารที่มั่นคงและปลอดภัยและเป็นฐานการผลิตที่มีผลิตภาพสูง

(1) พัฒนาความมั่นคงด้านการเกษตรและอาหารของประเทศและชุมชนในมิติปริมาณ คุณภาพ ราคาและการเข้าถึงอาหาร โดยบริหารจัดการทรัพยากรทางการเกษตรและเพิ่มผลิตภาพการเกษตรแบบบูรณาการ โดยเน้นให้เกิดความมั่นคงทางอาหารภายในประเทศและเกษตรอาหารมูลค่าเพิ่มสูง พร้อมทั้งเพิ่มพื้นที่เกษตรผสมผสาน จัดเขตการเกษตร มีการใช้มาตรการการตรวจสอบย้อนหลังกลับไปถึงแหล่งที่มาของวัตถุดิบ เพื่อลดการบุกรุกและทำลายพื้นที่ป่า รวมทั้งมีการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ เพิ่มการจ้างงานในภาคเกษตรเพื่อรองรับเศรษฐกิจชีวภาพ รวมทั้งยกระดับอาชีพเกษตรกรให้มีรายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้นและมีความภาคภูมิใจในอาชีพเกษตรกรรม

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ

ประเด็นกฎหมายมีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ และมีเท่าที่จำเป็น กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับมีเท่าที่จำเป็น ทันสมัย มีความเป็นสากล มีประสิทธิภาพ โดยมุ่งใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนพัฒนา การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

การแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำด้านต่าง ๆ เอื้อต่อการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ โดยรัฐต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1) ภาครัฐจัดให้มีกฎหมายที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนบทบาทของภาครัฐเป็นผู้อำนวยความสะดวก กำหนดกติกาในการแข่งขันให้เกิดความเป็นธรรมแก่การดำเนินธุรกิจทั่วไปและธุรกิจเฉพาะ ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้สามารถตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการผลิต การค้า การบริการ และสามารถอำนวยความสะดวกในการดำเนินธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการคุ้มครองผู้บริโภค โดยเฉพาะการปรับปรุงแก้ไขและยกเลิกกฎหมายต่าง ๆ ให้มีความชัดเจนทันสมัยเป็นธรรม เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศ การให้บริการประชาชน การประกอบธุรกิจ การแข่งขันระหว่างประเทศ รวมทั้งการสร้างการรับรู้และความเข้าใจในข้อกฎหมาย และบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพเท่าเทียม

2) มีกฎหมายเท่าที่จำเป็น ออกแบบกฎหมายที่รอบคอบรัดกุมเพื่อแก้ปัญหาอย่างตรงจุดให้มีความสอดคล้องกับข้อบังคับสากลหรือข้อตกลงระหว่างประเทศที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยรวม ด้วยการใช้อุบายเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ นอกจากนั้น ต้องรับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องก่อนจะตราเป็นกฎหมาย วิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกฎหมายอย่างรอบด้านและเป็นระบบ รวมถึงการเปิดเผยข้อมูลผลการรับฟังความคิดเห็นและการวิเคราะห์ต่อประชาชน และนำมาประกอบการพิจารณาในกระบวนการตรากฎหมายทุกขั้นตอน รวมทั้งจัดให้มีการสร้างความรับรู้และความเข้าใจในข้อกฎหมาย และประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมายในรอบระยะเวลาที่กำหนด เพื่อพัฒนากฎหมายทุกฉบับให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป

6.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 12 ได้มีการน้อมนำหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศให้เกิดความยั่งยืน และยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคการเกษตร เพื่อส่งผลให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน ประกอบกับสถานการณ์และแนวโน้มสิ่งแวดล้อมโลกที่มีทิศทางกำหนดให้รักษาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการทำให้ประเทศไทยมีพันธะเกี่ยวข้องทั้งเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และภาระในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกภายใต้กระแสของการแข่งขันทางการค้าที่เข้มข้นขึ้น จากวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 เป็นทิศทางหลักในการพัฒนาของโลกหลัง ค.ศ. 2015 โดยมีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่ประกอบด้วย 17 เป้าหมายและ 169 เป้าประสงค์ โดยส่วนที่สำคัญในการพัฒนาประเทศไทยในอนาคตได้แก่ การสร้างหลักประกันในการจัดให้มีน้ำและสุขอนามัย

สำหรับทุกคน ยกเว้นคุณภาพน้ำเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้น้ำทุกภาคส่วน การมีรูปแบบการผลิต และบริโภคที่ยั่งยืน ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ลดการเกิดของเสีย การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทะเล การปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศป่าไม้อย่างยั่งยืน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การบริหารจัดการเมืองอย่างยั่งยืนลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และผลกระทบที่เกิดขึ้น ทำให้ประเทศไทยต้องมีการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาเพื่อรักษาฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับแนวทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ทั้งนี้จากข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศตามข้อตกลงปารีส (Paris Agreement) ในวันที่ 12 ธันวาคม 2558 ทำให้ประเทศไทยตั้งเป้าหมายลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกให้ต่ำกว่าระดับการปล่อยปกติ ร้อยละ 7-20 ภายในปี พ.ศ. 2563 เพื่อให้ควบคุมอุณหภูมิโลกให้ต่ำกว่า เฉลี่ย 2 องศาเซลเซียส ซึ่งประเทศไทยได้ลงนามในความตกลงดังกล่าว เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและบริโภคให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น นอกจากนี้การปล่อยก๊าซเรือนกระจกอาจถูกนำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการกำหนดมาตรฐานสินค้าในการค้าระหว่างประเทศ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกและภัยพิบัติธรรมชาตินี้ส่งผลกระทบต่อการผลิตในภาคการเกษตร และความมั่นคงด้านน้ำและอาหารส่งผลต่อเนื่องไปยังการส่งออกสินค้าเกษตรและอาหารซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประเทศในขณะเดียวกันเกษตรกรผู้มีรายได้น้อยต้องประสบปัญหายากจนซ้ำเติม

ภาครัฐจึงจัดโครงการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาได้แก่ โครงการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตรให้เข้าสู่ระดับสากลโดยผ่านกระบวนการตรวจสอบและรับรองคุณภาพทั้งห่วงโซ่อุปทาน ส่งเสริมการพัฒนามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และมาตรฐานการตรวจรับรองสินค้าเกษตรและอาหารเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความปลอดภัยให้กับผู้บริโภคและประเทศคู่ค้า ซึ่งรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการเกษตรอินทรีย์ส่งเสริมให้มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น และมีการส่งเสริมพื้นที่ต้นแบบ อาทิ จังหวัดชัยภูมิเป็นเมืองแห่งเกษตรอินทรีย์ โดยสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มผู้ผลิตเดิม และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้โดยขยายผลจากกลุ่มที่สำเร็จแล้ว จึงเกิดเป็นยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ในยุทธศาสตร์ข้อที่ 4 ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนของภาคการเกษตรรัฐบาลสนับสนุนการผลิตไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยสนับสนุนการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตจากพืชเชิงเดี่ยวไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน เช่น เกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ วนเกษตร และเกษตรทฤษฎีใหม่

สนับสนุนการพัฒนาปุ๋ยอินทรีย์ การใช้วัสดุอินทรีย์และการใช้ผลิตภัณฑ์ชีวภาพทดแทนการใช้สารเคมีในการเกษตร เช่น การทำเกษตรโดยลดการใช้สารเคมีอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เป็นต้น จัดหาแหล่งทุนและกลไกทางการตลาดเพื่อสร้างแรงจูงใจในการปรับปรุงแบบการทำเกษตรให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พัฒนาระบบการรับรองมาตรฐานและการตรวจสอบคุณภาพสินค้าเกษตรอินทรีย์ สินค้าเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนามาตรฐานความปลอดภัยของสินค้าเกษตร เสริมสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค ตลอดจนศึกษาความเหมาะสมในการยกระดับมาตรฐานสินค้าเกษตรให้เป็นมาตรฐานเชิงบังคับ ขยายผลแนวคิดการทำเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และสนับสนุนให้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและผลักดันผู้ประกอบการทำการเกษตรแบบยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12) ทั้งต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดการบริโภคอย่างยั่งยืนด้วย โดยเลือกใช้มาตรการจูงใจที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมายเพื่อส่งเสริมแบบการผลิตและบริโภคอย่างยั่งยืน นำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้บริโภค เช่น การคิดราคาสินค้าโดยรวมต้นทุนค่าใช้จ่ายจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ขยายตลาดสินค้าในท้องถิ่น รวมทั้งขยายประเภทสินค้าให้มากขึ้นและครอบคลุมสินค้าทางการเกษตร โดยเฉพาะสินค้าเกษตรอินทรีย์

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 แสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนการเกษตรอินทรีย์อย่างชัดเจน โดยให้มาอยู่ในวาระแห่งชาติมีวัตถุประสงค์เพื่อลดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากภาคการเกษตร และความปลอดภัยของผู้บริโภคที่จะมีความเชื่อมั่นในสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยจากสารเคมี นำไปสู่ความยั่งยืนในภาคการเกษตรกรรมที่จะเพิ่มขีดความสามารถของเกษตรกรให้แข่งขันในระดับสากลส่งออกสู่ตลาดต่างประเทศได้

6.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

การเกษตรกรรมนั้นเป็นอาชีพหลักของคนไทยมาเป็นระยะเวลาอันช้านานซึ่งการเกษตรกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กับด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะเกษตรกรรมนั้นต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติถูกทำให้ทรุดโทรมลงก็ส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตรที่ได้นั้นมีคุณภาพที่ต่ำลง ไม่ตอบสนองต่อความต้องการตลาดทำให้พืชผลทางการเกษตรราคาตกต่ำลง และท้ายที่สุดเกษตรกรต้องใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตซึ่งก็เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมไปด้วย และเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิตให้กับเกษตรกร เกษตรกรจึงมีหนี้สินและยากจนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งวนกันเป็นวัฏจักรที่ทำให้เกษตรกรไทยส่วนมากยังไม่สามารถหลุดพ้นได้ จึงมีการนำแนวคิดการทำเกษตรที่มีความยั่งยืน กล่าวคือ การเกษตรอินทรีย์ที่มีการทำการเกษตรควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และปฏิเสธการใช้

สารเคมีในทุกรูปแบบตั้งแต่กระบวนการแรกเริ่มจนถึงมือผู้บริโภค ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรอินทรีย์ในหลายมาตราดังนี้

เนื่องมาจากการทำการเกษตรอินทรีย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในเชิงของการอนุรักษ์ฟื้นฟูอันเป็นสิทธิที่รัฐธรรมนูญได้ให้แก่ บุคคลและชุมชน ตามที่หมวดที่ 3 เรื่องสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 43 ที่วางหลักเกี่ยวกับสิทธิในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ ดังนี้เกษตรกร และชุมชนเกษตรกรมีสิทธิในการทำการเกษตรบนพื้นที่ของตน โดยต้องคำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้สารเคมีนั้นแม้จะไม่เกินปริมาณตามที่กฎหมายกำหนดก็ยังส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมเพราะสารเคมีจะทำลายสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลงเป็นการทำลายสมดุลทางธรรมชาติ และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้างซึ่งปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่กระทบกับทุกคนบนโลกนี้ตามทฤษฎีกายาที่กล่าวไว้ข้างต้น รัฐธรรมนูญจึงให้ความสำคัญกับการใช้สิทธิของปัจเจกชนหรือชุมชนภายใต้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้เกิดความยั่งยืนสอดคล้องไปกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบัน การทำการเกษตรอินทรีย์จึงเป็นทางออกหนึ่งที่บูรณาการระหว่างการพัฒนาทางการเกษตรกับสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปเป็นการใช้สิทธิที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับปีพุทธศักราช 2560 ยังเน้นย้ำถึงความสำคัญสิ่งแวดล้อมโดยกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในมาตรา 57 ที่กำหนดให้รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน สอดคล้องกับสิทธิของบุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามมาตรา 43 โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการด้วย เพราะผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมโดยตรงก็คือประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ภาครัฐดำเนินการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมจึงต้องให้ประชาชนที่ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการดำเนินการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชนอย่างแท้จริง และประชาชนและชุมชนนั้นมีความรู้ความเข้าใจสภาพแวดล้อมในพื้นที่ของตนดีกว่าภาครัฐในส่วนกลาง ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งจากการดำเนินการของภาครัฐที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนและชุมชน รัฐธรรมนูญฉบับปีพุทธศักราช 2560 จึงบัญญัติข้อกำหนดในการดำเนินการของรัฐไว้ในมาตรา 58 ที่มีหลักว่า การดำเนินการใดของรัฐ หรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบ

ต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนใดเสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และรัฐต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน และการดำเนินการนี้รัฐจะต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชนสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และรัฐต้องเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากผลกระทบอย่างเป็นธรรมและโดยไม่ชักช้า โดยการดำเนินการภาครัฐจะต้องให้ข้อมูลแก่ประชาชนและชุมชน ตลอดจนแจ้งสิทธิและเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อน ทั้งนี้ถ้าภาครัฐกระทำการโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากประชาชนและชุมชนแล้วย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับภาครัฐเอง ซึ่งจะทำให้การดำเนินการกระทำต่อไม่ได้ทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหาย และประชาชนกับชุมชนก็ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินการ ทั้งยังอาจจะก่อให้เกิดผลต่อสุขภาพอนามัยอีกด้วย

การสร้างกฎหมายต้นแบบเพื่อส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ก็เป็นการดำเนินการของภาครัฐที่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนและชุมชนทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของเกษตรกร จึงถือได้ว่าเกษตรกรนั้นเป็นผู้มีส่วนได้เสียที่ต้องทำการรับฟังความคิดเห็นของเกษตรกรและผู้มีส่วนได้เสียผ่านกระบวนการ ร่วมออกแบบ (Co-design) และการรับฟังความคิดเห็น (Hearing) เพื่อให้ได้ข้อบัญญัติของกฎหมายต้นแบบที่ตรงต่อความต้องการของเกษตรกรและผู้มีส่วนได้เสียทำให้การบังคับใช้ข้อกฎหมายและการปฏิบัติตามข้อกฎหมายเป็นไปได้อย่างแท้จริงและมีประสิทธิภาพตรงต่อวัตถุประสงค์ของข้อบัญญัติของกฎหมายที่ต้องการส่งเสริมให้มีการขยายตัวของการทำการเกษตรอินทรีย์ที่ปราศจากการใช้สารเคมีในทุกรูปแบบ และอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมไปด้วยตรงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิประชาชนและชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเป็นหน้าที่ของภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

สิ่งสำคัญสำหรับการทำการเกษตร คือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง ดิน และน้ำ การทำการเกษตรโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมย่อมจะทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมลงจนอาจจะหมดไป หรือจนไม่สามารถนำมาใช้สำหรับการเกษตรได้อีกต่อไป การทำการเกษตรจึงต้องมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญปีพุทธศักราช 2560 ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับที่ดิน ทรัพยากรน้ำ โดยวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินของประเทศให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และศักยภาพของที่ดินตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตามที่ได้วางหลักไว้ในมาตรา 72 ซึ่งในปัจจุบันการทำการเกษตรกระแสหลักที่ใช้

สารเคมีในกระบวนการผลิตไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมีที่ช่วยให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นหรือเพื่อเร่งการเจริญเติบโต และยากำจัดศัตรูพืชต่าง ๆ มีผลกระทบต่อทรัพยากรดินและน้ำอย่างชัดเจน ดังนั้นการที่ภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 จึงเป็นการวางแผนการใช้ที่ดินในการภาคการเกษตรให้เกิดความยั่งยืนกับสิ่งแวดล้อมเนื่องจากการทำเกษตรอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตจึงไม่ก่อให้เกิดการปนเปื้อนสารเคมีลงสู่พื้นดินที่จะเป็นการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นประโยชน์ต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน และไม่ปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติที่จะก่อให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้างต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ ทั้งนี้ยังเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องทำการส่งเสริมเกษตรกรตามมาตรา 73 รัฐบาลพึงจัดให้มีมาตรการหรือกลไกที่ช่วยให้เกษตรกรประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้ผลผลิตที่มีปริมาณและคุณภาพที่สูง มีความปลอดภัย โดยใช้ต้นทุนต่ำและสามารถแข่งขันในตลาดได้ และพึงช่วยเหลือเกษตรกรผู้ยากไร้ให้มีที่ทำกินโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่นใดที่สอดคล้องกับหลักการทำการเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ใช้สารเคมีเน้นเกษตรที่ปลอดภัยต่อตัวเกษตรกรและผู้บริโภค รวมถึงสิ่งแวดล้อม ทั้งยังเป็นการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของเกษตรกรในตลาดภายในและภายนอกประเทศ

การเกษตรนั้นปฏิเสธไม่ได้ถึงความเกี่ยวพันกับผู้บริโภคทั้งในรูปแบบของอาหาร และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ถ้าหากการเกษตรที่ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตก็จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของผู้บริโภคทั้งโดยตรงและทางอ้อม ซึ่งรัฐธรรมนูญได้ให้การคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคที่จะได้รับผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของตนตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 46 แต่การเกษตรอินทรีย์อินทรีย์นั้นมีวัตถุประสงค์หลักนอกจากการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแล้วยังคำนึงถึงสุขภาพอนามัยของผู้บริโภคเป็นสำคัญ สินค้าจากการเกษตรอินทรีย์นั้นต้องไม่ปนเปื้อนสารเคมีตลอดทั้งระบบการทำเกษตรตั้งแต่เริ่มต้นเตรียมการเพาะปลูกพืชจนถึงผู้บริโภคเป็นการรับรองความปลอดภัยของผู้บริโภคอันเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคตามรัฐธรรมนูญได้คุ้มครองไว้ และกำหนดให้เป็นหน้าที่ของภาครัฐที่ต้องจัดให้มีมาตรการหรือกลไกที่มีประสิทธิภาพในการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภค ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านข้อมูลที่เป็นจริง ด้านความปลอดภัย ด้านความเป็นธรรม และด้านอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภค ต่อมาจึงมีกฎหมายที่มารองรับได้แก่ พระราชบัญญัติมาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551 ทั้งยังมีข้อกำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลอีกหลายมาตรฐาน, พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค, และพระราชบัญญัติอาหาร เป็นต้น

6.4 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

สิ่งแวดล้อมกับการเกษตรนั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้เพราะการเกษตรต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ดังนั้นการทำเกษตรจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่จะได้รับ

ผลกระทบเป็นอันดับแรกเนื่องจากผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นผลกระทบในลักษณะของ ลูกโซ่และเป็นวงกว้างกระทบต่อระบบนิเวศในลักษณะเป็นองค์รวม พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 จึงเป็นกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีเนื้อหาที่เปิดกว้างภายใต้วัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยกำหนดให้เป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคล ในการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม จากการเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันที่เป็นการทำ การเกษตรที่มีการใช้สารเคมี หรือเกษตรกรเคมีจึงกล่าวได้ว่าพื้นที่เกษตรกรรมเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษ ทางหนึ่งที่มีการใช้วัตถุอันตรายได้แก่สารเคมีในการเพาะปลูกทั้งปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืชที่ สามารถปนเปื้อนสู่สิ่งแวดล้อมได้ ทั้งยังปนเปื้อนในผลผลิตที่จะมาสู่ผู้บริโภคด้วย

กฎหมายฉบับนี้ยังกำหนดมาตรการส่งเสริมให้ผู้ที่ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษต้องมีการจัดทำระบบกำจัดของเสีย รวมทั้งอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับแหล่งกำเนิดมลพิษ นั้น ถ้าหากแหล่งกำเนิดมลพิษเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายไม่ว่าต่อชีวิต ร่างกาย หรือสุขภาพ อนามัย หรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหาย ดังนี้เจ้าของหรือผู้ครอบครอง แหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายไม่ว่าการรั่วไหลหรือการ กระจายของมลพิษจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทก็ตาม นอกจากนี้ถ้าทำการที่ผิด กฎหมายซึ่งเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ ถือเป็น สาธารณสมบัติของแผ่นดิน ผู้นั้นต้องมีหน้าที่รับผิดชอบชดเชยค่าเสียหาย ในภาคการ เกษตรกรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างมากซึ่งถ้าหากมีการใช้สารเคมีใน กระบวนการเพาะปลูกพืชย่อมต้องส่งผลกระทบต่อทรัพยากรดินและน้ำซึ่งสารเคมีที่ปนเปื้อน ลงสู่พื้นดินจะทำลายระบบนิเวศทำให้สิ่งมีชีวิตหรืออินทรีย์วัตถุตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ในดิน ลดลง เช่น สัตว์ พืช จุลินทรีย์และ แบคทีเรียที่เป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศต้องสูญหายไป และยัง ปนเปื้อนไปยังแหล่งน้ำใต้ดินที่จะไหลรวมไปสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ จากสาเหตุดังกล่าวจึงมีประกาศ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 25 พ.ศ. 2547 กำหนดมาตรฐานคุณภาพดินซึ่งอาศัย อำนาจแห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่เป็นการ จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล โดยในประกาศดังกล่าวได้แบ่งมาตรฐานคุณภาพดินจากการใช้ ประโยชน์ของดินไว้ 2 ประเภท คือ 1) เพื่อการอยู่อาศัยและเกษตรกรรม 2) การอื่น ๆ นอกเหนือจาก 1) อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัตินี้กล่าวว่ามีระบุไว้ถึงวิธีการสนับสนุนส่งเสริมให้เกษตรกรมีการ อนุรักษ์ดินแต่อย่างใด มีเพียงแต่บทบังคับจำกัดสิทธิ ทั้งยังไม่มีมาตรการควบคุมและแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อมอย่างเพียงพอ โดยสมควรให้มีการปรับปรุงให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรเอกชน กำหนดอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจและราชการส่วนท้องถิ่นให้เกิด

การประสานงาน และมีหน้าที่ร่วมกันในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม กำหนดให้มีมาตรการส่งเสริมด้านกองทุนและความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการจูงใจให้มีการยอมรับที่จะปฏิบัติ

สภาพบังคับของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีผลกับเกษตรกรที่ใช้สารเคมีในการทำการเพาะปลูกต้องรับผิดชอบในผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นแต่กฎหมายฉบับนี้ไม่ได้มีข้อบัญญัติในการส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเพาะปลูกโดยไม่ใช้สารเคมีกล่าวคือ มีแต่สภาพบังคับแต่ยังขาดมาตรการส่งเสริมที่จะทำให้อเกษตรกรมาทำการเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมี การทำการเกษตรอินทรีย์จึงเป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปพร้อมกับการทำการเกษตร และสภาพบังคับของกฎหมายฉบับนี้ยังไม่เปิดช่องให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาจึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกของเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6.5 พระราชบัญญัติมาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551

“สินค้าเกษตร” ในบทนิยามของพระราชบัญญัติมาตรฐานสินค้าเกษตร ได้กล่าวไว้อย่างกว้างให้หมายความว่า ผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการกลไกกรรม การประมง การปศุสัตว์ หรือป่าไม้ และผลพลอยได้ของผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ซึ่งการวิจัยนี้มุ่งเฉพาะสินค้าเกษตรจากการกลไกกรรม หรือการเพาะปลูกเท่านั้น โดยในการกำหนดมาตรฐานบังคับหรือมาตรฐานทั่วไปสำหรับสินค้าเกษตรในมาตรา 16 ของบทบัญญัตินี้ได้กำหนดให้มีมาตรฐานในวิธีการ กรรมวิธี หรือกระบวนการจัดการการผลิตหรือคุณลักษณะของสินค้าเกษตรที่เกี่ยวกับคุณภาพและความปลอดภัยทางเคมี ชีวภาพ กายภาพ ความปลอดภัยด้านสุขอนามัยหรือสุขอนามัยพืช หรือลักษณะอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในกรณีที่มีกฎกระทรวงกำหนดมาตรฐานบังคับกับสินค้าเกษตรชนิดนั้นแล้ว ห้ามไม่ให้ผู้ใดเป็นผู้ผลิต ผู้ส่งออก หรือผู้นำเข้าสินค้าเกษตรชนิดนั้น เว้นแต่ได้รับอนุญาต ถือเป็นบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิเกษตรกรที่จะทำการเพาะปลูกพืชที่กำหนดมาตรฐานได้ต้องมีใบอนุญาตตามความในมาตรา 20 ประกอบกับมาตรา 27 อันเป็นการเพิ่มภาระแก่เกษตรกร โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบเพื่อออกใบอนุญาตเพราะเกษตรกรส่วนมากมีรายได้น้อยและยากจน นอกจากนี้ยังมีบทลงโทษซึ่งมีโทษทางอาญาแก่ผู้ที่ฝ่าฝืน ซึ่งจะเห็นได้ว่ากฎหมายฉบับนี้มีเพียงสภาพควบคุมบังคับและลงโทษ ยังขาดมาตรการทางกฎหมายในการสนับสนุนส่งเสริมเกษตรกรให้ทำการเกษตรที่ตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัตินี้ที่ต้องการให้ผลผลิตทางการเกษตรมีคุณภาพและมาตรฐานปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค อันเป็นความมั่นคงทางอาหารอย่างหนึ่งที่สำคัญสำหรับประเทศ ตลอดจนยังขาดการเข้ามามีส่วนร่วมของภาคเกษตรกร จะเห็นได้จากคณะกรรมการผู้พิจารณา

เป็นส่วนราชการยังไม่มีเปิดช่องให้เกษตรกรหรือตัวแทนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณา ทำให้บทบัญญัติที่ออกมานั้นยังขาดประสิทธิภาพในการบังคับใช้ จึงทำให้เกษตรกรส่วนมากยังคงใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตอยู่เช่นเดิม

ปัจจุบันภาครัฐได้เห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของผู้บริโภค จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ที่มีการระบุไว้ และการเกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางหนึ่งที่ทางรัฐต้องการให้การสนับสนุนเพื่อให้สินค้าทางการเกษตรมีมาตรฐานที่สากลยอมรับว่ามีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เนื่องมาจากการทำการเกษตรอินทรีย์นั้นปฏิเสธการใช้สารเคมีในทุกรูปแบบ

6.6 พระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2551

การเพาะปลูกในทางกสิกรรมนั้นต้องอาศัยทรัพยากรดินเป็นหลักสำคัญ เพราะพืชต้องดูดซับแร่ธาตุและความอุดมสมบูรณ์มาจากดินในการเจริญเติบโต เพื่อให้ทรัพยากรดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูก จึงต้องมีการพัฒนาที่ดินที่ใช้ประโยชน์ซึ่งตามพระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2551 ได้ให้นิยามของ การพัฒนาที่ดิน ไว้ว่า การกระทำต่อดิน หรือที่ดินเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของดินหรือที่ดิน หรือเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้สูงขึ้น และรวมถึงการปรับปรุงดินหรือที่ดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์เพราะการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อรักษาสมดุลธรรมชาติหรือเพื่อความเหมาะสมในการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยในกรณีพื้นที่ลาดชันเสี่ยงต่อการชะล้างพังทลายของดิน หรือเสี่ยงต่อดินถล่ม อันเกิดจากการกระทำของผู้ครอบครองใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างไม่เหมาะสม หรือกรณีพื้นที่ที่มีการปนเปื้อนสารเคมีหรือวัตถุอันตรายที่จะทำให้ดินเกิดความเสื่อมโทรมต่อการใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ดังนั้นรัฐมนตรีสามารถออกประกาศควบคุมพื้นที่ดังกล่าวได้โดยกำหนดมาตรการในประกาศดังต่อไปนี้ด้วย

1) กำหนดมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อลดการชะล้างพังทลายของดิน และป้องกันการเกิดดินถล่ม โดยใช้มาตรการวิธีกล มาตรการวิธีพืช หรือมาตรการวิธีพีช หรือมาตรการอื่นใดที่เหมาะสม

2) ห้ามกระทำการใด ๆ รวมถึงการทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารพิษที่เป็นอันตรายต่อดิน หรือทำให้สภาพที่ดินเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง

3) กำหนดมาตรการอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมแก่สภาพพื้นที่นั้น

ซึ่งมาตรการดังกล่าวได้มีบทบัญญัติเปิดช่องให้ต้องรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่อาจจะได้รับผลกระทบด้วย อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติที่ลงโทษทางอาญาแก่ผู้ที่ฝ่าฝืนไม่กระทำตามมาตรการข้างต้นด้วย กฎหมายฉบับนี้จึงมีการจำกัดสิทธิและเสรีภาพตลอดจนมี

การใช้บทลงโทษทางอาญามาควบคุม แต่ไม่มีมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกรให้สามารถพัฒนาที่ดินของตนเอง

6.7 พระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม พ.ศ. 2558

วัตถุประสงค์ในการจัดรูปที่ดินตามกฎหมายนี้คือ การดำเนินงานพัฒนาที่ดินที่ใช้เพื่อเกษตรกรรมให้สมบูรณ์ทั่วถึงที่ดินทุกแปลง เพื่อเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนการผลิต ตามนิยามที่ได้ไว้ในบทบัญญัตินี้ โดยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การรวบรวมที่ดินหลายแปลงในบริเวณเดียวกันเอวางผังจัดรูปที่ดินเสียใหม่ จัดระบบชลประทาน สร้างถนนหรือทางลำเลียงในไร่นา ปรับระดับพื้นที่ บำรุงดิน วางแผนการผลิตและจำหน่ายผลิตผลการเกษตร รวมตลอดถึงการแลกเปลี่ยน การโอน การรับโอนสิทธิในที่ดิน การให้เช่าซื้อที่ดิน และการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ซึ่งการเกษตรกรรมในที่นี้ หมายถึงเพียง การทำไร่ ทำนา ทำสวน ในส่วนเนื้อที่นั้นมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางลงสู่ท้องถิ่น โดยเริ่มจากคณะกรรมการจัดรูปที่ดินกลางที่เป็นหัวหน้าข้าราชการส่วนกลางระดับอธิบดี ลงมายังคณะกรรมการจัดรูปที่ดินจังหวัดที่ประกอบด้วยข้าราชการระดับสูงของจังหวัดที่เกี่ยวข้อง และผู้บริหารท้องถิ่นทุกแห่งที่พื้นที่เขตสำรวจการจัดรูปที่ดินอยู่ในเขตปกครอง ซึ่งผู้บริหารส่วนท้องถิ่นย่อมมีความเข้าใจในบริบทของท้องถิ่นตนดีกว่าข้าราชการในส่วนกลาง นอกจากนี้เมื่อมีการกำหนดเขตแล้วนั้นเจ้าหน้าที่จะมีการประชุมเจ้าของที่ดินภายในแนวเขตแผนผังโครงการเพื่อสอบถามความสมัครใจในการดำเนินการจัดรูปที่ดิน ซึ่งเจ้าของที่ดินต้องให้ความยินยอมไม่น้อยกว่า สามในสี่ของเจ้าของที่ดินทั้งหมด และมีจำนวนพื้นที่ไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง โดยตั้งคณะกรรมการจัดรูปที่ดินชุมชนที่มาจากการคัดเลือกกันของเจ้าของที่ดินให้มาเป็นตัวแทนอันเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาพื้นที่

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาส่วนมากในบทบัญญัติเน้นไปที่การจัดระบบชลประทานในเขตพื้นที่จัดรูปในหมวดที่ 3 ซึ่งมีบทจำกัดสิทธิผู้ที่กระทำการเกี่ยวกับระบบชลประทานได้แก่ ห้ามไม่ให้ทำทางระบายน้ำมาเชื่อมต่อกับระบบชลประทาน ห้ามไม่ให้ทำระบบชลประทาน ถนน หรือทางลำเลียงในไร่นาเสียหายหรือไม่สะดวกแก่การใช้ และห้ามไม่ให้กักน้ำไว้ใช้เกินความจำเป็นแก่ที่ดินของตน เป็นต้น แม้แต่ในส่วนของกองทุนจัดรูปที่ดินก็กระทำได้เฉพาะเพื่อการจัดระบบน้ำเพื่อการเกษตรกรรมและการจัดรูปที่ดิน หรือเพื่อช่วยเหลือทางการเงินหรือให้สินเชื่อแก่เจ้าของที่ดินในเขตพื้นที่ จะเห็นได้ว่ายังไม่มียกเว้นบทบัญญัติในส่วนใดที่ให้การสนับสนุนเกษตรกรให้ทำการอนุรักษ์พื้นที่หรือการใช้ประโยชน์ที่ดินของตนเองอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่จัดรูปที่ดินซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญหนึ่งในการจัดรูปที่ดินที่มีความสัมพันธ์กับระบบชลประทานด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายนี้ที่ต้องการช่วยเสริมสร้างรากฐานในการทำเกษตรกรรมให้เข้มแข็ง

เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันกับนานาประเทศ และส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศไทยมีความมั่นคงยิ่งขึ้น

6.8 พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

ผลผลิตทางการเกษตรส่วนมากนำมาเพื่อเป็นอาหารให้แก่มนุษย์ การเกษตรจึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 ที่ได้ให้นิยามของ “อาหาร” เอาไว้ว่าคือ ของกินหรือเครื่องสำอางชีวิต ได้แก่ วัตถุทุกชนิดที่คนกิน ดื่ม หรือนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าโดยวิธีใด ๆ หรือในรูปลักษณะใด ๆ แต่ไม่รวมถึงยา วัตถุออกฤทธิ์ต่อจิตประสาท หรือยาเสพติดให้โทษตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น และวัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้หรือใช้เป็นส่วนผสมในการผลิตอาหารรวมถึงวัตถุเจือปนอาหาร สี และเครื่องปรุงแต่งกลิ่นรส ซึ่งผลผลิตทางการเกษตรหลายชนิดถูกควบคุมด้วยมาตรฐานสินค้าเกษตรด้วยและยังเป็นอาหารที่ผิดมาตรฐาน นอกจากนี้ถ้ามีการใช้สารเคมีในการเกษตรย่อมต้องมีการเจือปนตกค้างของสารเคมีในผลผลิตอันมีลักษณะเป็นอาหารที่ไม่บริสุทธิ์ที่น่าจะเป็นอันตรายแก่สุขภาพ ผู้ที่ฝ่าฝืนประกาศกำหนดคุณภาพ มาตรฐานนั้นมีบทลงโทษทางอาญาทั้งโทษจำคุก และโทษปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ

6.9 พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2552

สารเคมีที่ใช้ในภาคการเกษตรไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี หรือยาปราบศัตรูพืชล้วนแล้วแต่ทำให้เกิดอันตรายต่อบุคคล สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ซึ่งปัญหาการใช้สารเคมีในภาคการเกษตรของประเทศไทยนั้นเป็นปัญหาสำคัญ และเป็นปัญหาที่ท้องถิ่นชุมชนเกษตรกรจะได้รับผลกระทบโดยตรง กฎหมายฉบับนี้จึงเปิดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นองค์การสาธารณประโยชน์ที่มีประสิทธิภาพการดำเนินงานด้านการคุ้มครองสุขภาพอนามัย ด้านคุ้มครองผู้บริโภค ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ด้านการจัดการปัญหาวัตถุอันตรายในท้องถิ่น หรือด้านสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างการใช้สารเคมีในการเกษตรที่จะส่งผลกระทบต่อด้านสุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อม บทบัญญัตินี้จึงได้กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบที่แบ่งออกเหนือจากความรับผิดชอบตามกฎหมายอื่นขึ้นกับผู้ผลิต ผู้นำเข้า ผู้ขนส่ง และผู้มีไว้ในครอบครองวัตถุอันตรายต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น รวมไปถึงผู้ขายหรือผู้ส่งมอบด้วย กรณีที่วัตถุอันตรายก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคล สัตว์ พืช หรือสิ่งแวดล้อม ถ้ารัฐต้องเสียหายเพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการช่วยเหลือ เคลื่อนย้าย บำบัด บรรเทา หรือขจัดความเสียหายให้กลับคืนสู่สภาพเดิม หรือใกล้เคียงหรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติ อัยการสามารถฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนให้แก่รัฐได้ อย่างไรก็ตามบทบัญญัตินี้ไม่ได้มีการระบุถึงความรับผิดชอบของผู้ใช้สารเคมีที่เป็นวัตถุอันตรายเพราะผู้ใช้เป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายจากการใช้วัตถุอันตรายโดยตรง เช่นนี้เกษตรกรที่ใช้สารเคมีในเพาะปลูกจนเกิดความเสียหายต่อบุคคล สัตว์ พืช หรือสิ่งแวดล้อมก็ไม่ใช่ที่ชัดเจนว่า

ความรับผิดชอบตามกฎหมายนี้มีเพียงใด เกษตรกรจะมีความรับผิดชอบในฐานะผู้ครอบครองวัตถุอันตราย จึงทำให้ปัญหาการปนเปื้อนของสารเคมีในภาคการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขอนามัยของผู้บริโภค ยังคงมีอยู่